

Mezőhegyes településmorfológiai jellemzői¹

BECSEI JÓZSEF

Az egyes települések lakosságát naponta foglalkoztatja az, ami őt körülveszi látványban, életkörülményekben; az, amit a saját városa, községe nyújt számára. Mindez a tudomány nyelvére fordítva településmorfológiai adottságok, infrastrukturális ellátottság stb. formájában fogalmazható meg. A településmorfológiai jegyek közelről érintik a település közösségét, éppen ezért naponta véleményt is nyilvánít róla (kritikával vagy elismeréssel illeti). Ezzel a helyi lakosság maga is alkotó részesévé válik saját települése jövőbeni alakulásának, még akkor is, ha nem ismeri az egyes jelenségek okának mibenlétét, történelmi kifejlődését, s az egyes részjelenségek közötti összefüggést.

Dolgozatomban egy speciális történelmi múltú és adottságokkal rendelkező alföldi kisváros néhány településmorfológiai sajátosságát kívánom bemutatni. A település arculata, vizuális megjelenése a legszembetűnőbb alkotó eleme minden településnek, de annak létrejöttében számos meghatározó természetföldrajzi, történelmi, gazdasági, társadalmi, építészeti stb. tényező játszik szerepet s végül is a morfológia nem csupán két- vagy háromdimenziós létesítmények halmaza, hanem valamilyen funkció működésének feltétele. Így a települések morfológiája elválaszthatatlan azok funkcionálásától, különösen pedig az ott élő társadalom mindenoldalú tevékenységétől. Vizsgálatom eredményeit ebben a szemléletben igyekeztem összefoglalni.

A településstruktúrát meghatározó tényezők térbeli rendje

A népesség településen belüli megoszlása

A települések legfontosabb alkotóeleme a népesség. Annak száma és a település területén való elhelyezkedése az adott helység igen fontos jellemzője, mert a népesség nem csak adott helyen létezik, hanem szükségleteinek kielégítése során sokoldalú tevékenységével formálja ki és alakítja fizikai és társadalmi környezetét.

A népesség a település különböző részein eltérő mennyiségben és összetételben van jelen, ezért az egyes településterületeket különböző módon veszi igénybe. Éppen ezért a lakónépesség településen belüli térbeli elhelyezkedésének az elemzése az egyes településrészek igen fontos jellemzőit tárja fel.

Az alföldi települések egyik jellegzetes vonása, hogy népességük egy része a zárt településen kívül, a határban él. Mezőhegyes, speciális helyzetével közöttük is speciális esetet képvisel. Amíg ugyanis az alföldi települések esetében a zárt telepü-

¹ A tanulmány a Mezőhegyesi Városi Tanács VB által 1990-ben megrendelt vizsgálat részeként készült munka összefoglalása. A vizsgálat témavezetője e dolgozat szerzője volt. A team tagjai voltak: BÖHM Antal a szociológiai tudomány kandidátusa (Politika Tudományi Intézet), DÖVÉNYI Zoltán a földrajztudomány kandidátusa (Földrajztudományi Kutató Intézet, tudományos osztályvezető), GURZÓ Imre tudományos munkatárs (RKK Alföldi osztály), KOVÁCS Zoltán tudományos munkatárs (FKI), NIKODÉMUS Antal főelőadó (Pénzügyminisztérium), RÉTVÁRI László a földrajztudomány doktora (FKI, tudományos tanácsadó), BALANYI Miklós tanár, akadémiai ösztöndíjas (Mezőhegyes), VARGA Péterné tanár (ÁMK, Mezőhegyes), KAISER Miklósné kartográfus (FKI), LACZKÓ Margit adminisztrátor (FKI).

lésből rajzottak ki a külterületre (tanyákra és majorokba) az emberek, addig Mezőhegyesen előbb születtek meg a majorok, mint a zárt település. Mindez annak a következménye, hogy itt a telepítés mérnöki elgondolás szerint történt, alárendelve a ménesbirtok érdekeinek. Bár a reprezentatív központot 1789-től kezdődően építették meg, a lakosság túlnyomó többsége a majorokban élt. Az alapításkor a 42 000 magyar holdas területet 84, egyenként 500 holdas járásra, az egész területet pedig négy kerületre (mezőhegyesi, fecskési, kiskamarási, nagyperegi) osztották, amelyeket 1888-ban megfelezték külső és belső kerületekre. A rájuk települő majorokat, ill. a kisebb-nagyobb telepeket megszámozták, s minden major a saját számát azon járás számától kapta, amelyre települt. A 20. sz. elején mintegy 44 ilyen népesebb települést találunk Mezőhegyes külterületén.

A külterületi népességre vonatkozó adatok csak 1910 óta állnak rendelkezésre, akkor Mezőhegyes népességének 59,2%-a élt a határban, az alábbi területi megoszlásban:

Külső Mezőhegyes: 3220 kh 723 n-öl, 628 fő (13,3%).
 Belső Fecskés: 3901 kh 621 n-öl, 767 fő (16,3%).
 Külső Fecskés: 3156 kh 621 n-öl, 463 fő (9,8%).
 Kovácsháza: 2231 kh 226 n-öl, 474 fő (10,1%).
 Belső Kamarás: 3375 kh 74 n-öl, 587 fő (12,5%).
 Külső Kamarás: 3830 kh 404 n-öl, 631 fő (13,3%).
 Belső Pereg: 2861 kh 144 n-öl, 555 fő (11,7%).
 Külső Pereg: 375 kh 1280 n-öl, 612 fő (13,0%).

A külterületi népesség 1910 és 1920 között számában (455 fő) és arányában is (2,2%) csökkent. Ezen évtizedben egyrészt a háborús veszteségek, másrészt a megváltozott országhatárok következményeként Mezőhegyes népessége 490 fővel fogyott, s ennek 92,9%-a a külterületi lakosságból került ki. (Hogy az országhatár változásnak is szerepe lehetett ebben, arra abból következtethetünk, hogy 1910-ben a külterületi lakosokból 214, de 1920-ban már csak 65 volt román. Megjegyzendő, hogy – a településhez hasonlóan – a külterületi lakosság túlnyomó része (1910-ben 90,0%, 1920-ban 94,6%) magyar volt, mellettük a szlovákok és a románok száma érdemel említést.

A külterületi népesség száma 1949-ig növekedett, akkor érte el abszolút számában a maximumot (6374 fő), de arányában 1930-ban volt a legmagasabb (75,1%). Az 1910 és 1930 közötti nagy külterületi lélekszám emelkedésnek az volt az oka, hogy közben Ómezőhegyest külterületté nyilvánították, s így a külterületi kerületek száma eggyel növekedett. (Ómezőhegyes területe 3220 kh és 723 n-öl volt, lakosainak a száma 1930-ban 1124 fő, népsűrűsége 605,9 fő/km².) Az 1945-ös földosztással egyidőben megindult a belterületen a telekkiosztás, továbbá tudatosan, valamint adminisztratív módszerek alkalmazásával elkezdődött a lakosság belterületre telepítése és a majorok felszámolása. Következményként napjainkra a külterületen élők száma 1997 főre csökkent (26,5%), ám ez az arány még mindig magas értéket képvisel az Alföld egészéhez viszonyítva.

A külterületi népesség 1945 előtti demográfiai struktúrájára vonatkozó adatok csak 1930-ra vonatkozóan ismertek, 1960-tól viszont folyamatosan rendelkezünk ilyen információkkal. 1930-ban a *népesség korösszetétele* a kül- és belterületen lényegesen eltért egymástól. Akkoriban igen magas (37,6%) volt a településen a 0–14 évesek aránya, és a korcsoporthoz tartozók 83,1%-a élt külterületen. A többi korosztálybeliek aránya viszont lényegesen alacsonyabb volt a külterületen, mint a belső területrészekben. A külterületi népességen belül a nők aránya magasabb volt mint a belterületen (az összes nő 75,2%-a itt élt). A fenti struktúra kialakulásában meghatározó szerepet játszott, hogy ekkorra a

foglalkoztatottak 23,9%-a már az iparban talált munkát, ahol főként (85,7%-ban) olyan férfiak dolgoztak, akik elsősorban a belterületen laktak. (A külterületen lakók aránya csak 12,2% volt.)

Az 1960 óta eltelt három évtizedben a külterületi népesség korstruktúrája továbbra is jelentősen eltér a belterületitől (1. ábra), de a demográfiai szerkezet lényeges átalakuláson ment át. A gyermekek aránya az utolsó két etapban a teljes településre számított átlag alá csökkent (hasonlóan a munkaképes korú népességhez). A 60–X évesek aránya viszont több mint négyszeresére emelkedett három évtized alatt, s ma 5,6%-kal (23,6%, ill. 18,0%) magasabb, mint az össznépszerűségi átlag. Jelentősen csökkent a 15–39 évesek korcsoportjába tartozók száma is, ami a *külterületi lakosság jelentős elöregedésére* utal.

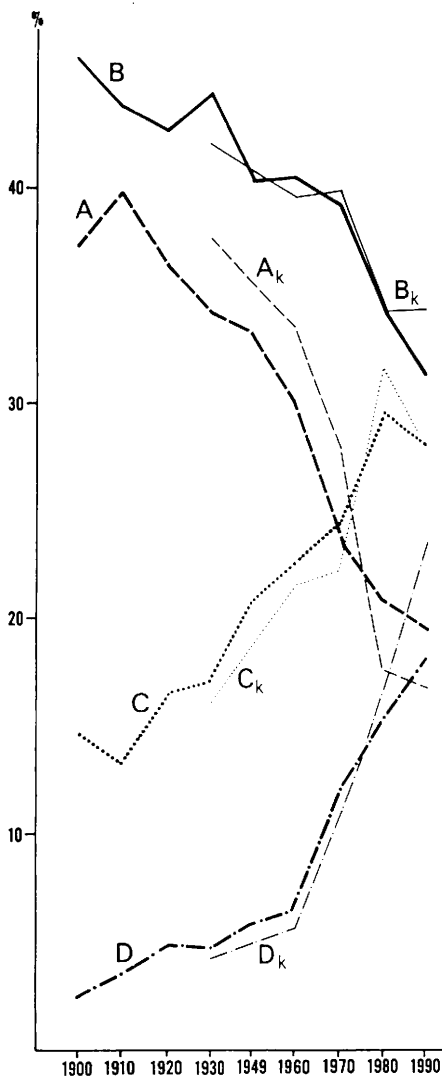
A *népesség külterületi kerületenkénti megoszlására* vonatkozóan az 1930-as állapotokról megbízható adatok állnak rendelkezésünkre. (Az előző évtizedekben is hasonló állapotok jellemezték a népesség megoszlását.) Az egyes kerületek területe között jelentős eltérések voltak. (A legnagyobb – Belsőfecskes – és a legkisebb kerület – Kovácsháza – között a különbség 1670 kh és 395 n-öl volt, bár népsűrűségük közel azonos.) A település két nagyobb népességű külterülete Belső- és Külsőmezőhegyespuszta volt. Az előbbinél a népességnövekedés oka az volt, hogy a zárt településnek eredendően részét képező Ómezőhegyest külterületté nyilvánították, míg az utóbbi területén épült fel a kendergyár, amelynek modernizálása, bővítése a 20-as évek második felében történt meg (ERDÉSZ Á. 1986). (1920-ban a kendergyártelepen 113 fő, 1930-ban pedig 212 fő élt.)

Összességében 1930-ban a külterület átlagos népsűrűsége 364,5 fő/km² volt, a község egész területén 480,6 fő/km², a belterületen pedig 1187,5 fő/km². (Ekkor a belterület 304 kh 1455 n-öl volt.)

1949 óta a külterületi népesség száma tetemesen csökkent, a majorok többsége megszűnt. Mára a *népesség többsége (73,5%) a belterületen él*, amelynek területe jelentősen (638 kh = 367 ha) megnőtt. Az itt élő népesség területi megoszlását, a népsűrűséget az 1990-es népszámlálási adatok alapján számítottam ki. (Míután a népszámlálási körzetek nem csak lakó-, hanem más (ipari, beépítetlen, zöld- stb.) területeket is magukba foglalnak, ezért az adott körzet népességét az egész területre számítottam ki, ami természetesen bizonyos torzításokat eredményezett.)

A *népsűrűséget* (2. ábra) meghatározó tényezők között első helyen a teleknagságot és a beépítés módját kell említeni. A legnagyobb népsűrűséget a történelmi városmagba telepített, a környezetétől elütő, abba nem illeszkedő, tömbös beépítésű, három lakótelepi egységben találjuk. E néhány száz m²-en összezsúfolt épületekben található a belterületi lakások 26,0%-a (510 db), s bennük él a lakosság 28,5%-a (1582 fő). (E kategóriába tartozik még az általános iskolai diákokthoz is.) A 3001–5000 fő/km²-es csoportba két különböző jellegű terület sorolható be. Az első a szakmunkásképző iskola, a második a Tavasz–Móricz–Munkácsy–Csokonai utcák által határolt terület, amely a gyakorlókert és piac területe nélkül számítva a Juhász Gy. utcáig terjed. Ez utóbbi esetében a magas népsűrűségnek a telkek kis mérete (150 n-öl) az oka. Itt él – a lakásállomány 5%-ában – a város lakóinak 4,9%-a. Belterületi átlag feletti népsűrűségeket a város különböző időpontokban beépített területein találunk.

Jól elkülönül alacsony népsűrűségével a történelmi magterületen elhelyezkedő városrész, amelytől nagyobb népsűrűségével elválik azon terület, amely a régi hármassugarút ligetes területe és a „nagy hodály” (II. József körút–Kinizsi tér–Posta utca–Víztorony–Béke tér–Kozma Ferenc utcák által határoltan) között volt régi park helyén

1. ábra. A népesség kor szerinti összetételének változása Mezőhegyesen 1900–1990 között. – A = 0–14 évesek összesen; A_k = ebből külterületen; B = 15–39 évesek összesen; B_k = ebből külterületen; C = 40–59 évesek összesen; C_k = ebből külterületen; D = 60–X évesek összesen; D_k = ebből külterületen

Change in the age of population between 1900 and 1990. – A = 0–14 years, total; A_k = of those in the outskirts; B = 15–39 years, total; B_k = of those in the outskirts; C = 40–59 years, total; C_k = of those in the outskirts; D = 60–X years, total; D_k = of those in the outskirts

települt. Igen alacsony népsűrűségükkel az iparforgalmi területek, valamint a különböző zöldövezetekkel rendelkező városrészek tűnnek ki. Ezek a népsűrűségi értékek elsősorban az ellátott funkciókból adódó beépítési viszonyokból erednek. Összességében a népsűrűség eltérő értékei alapján a zárt településen belül az alábbi övezetek különíthetők el (3. ábra):

1. Az igazgatási–kereskedelmi–gazdasági irányítási és lótenyésztési központi funkciókat ellátó történelmi zárt település többségét magába foglaló, a belterületi átlagnál lényegesen alacsonyabb népsűrűségű övezet.

2. A város D-i és Ny-i oldalán elhelyezkedő alacsony népsűrűségű ipari és forgalmi övezet.

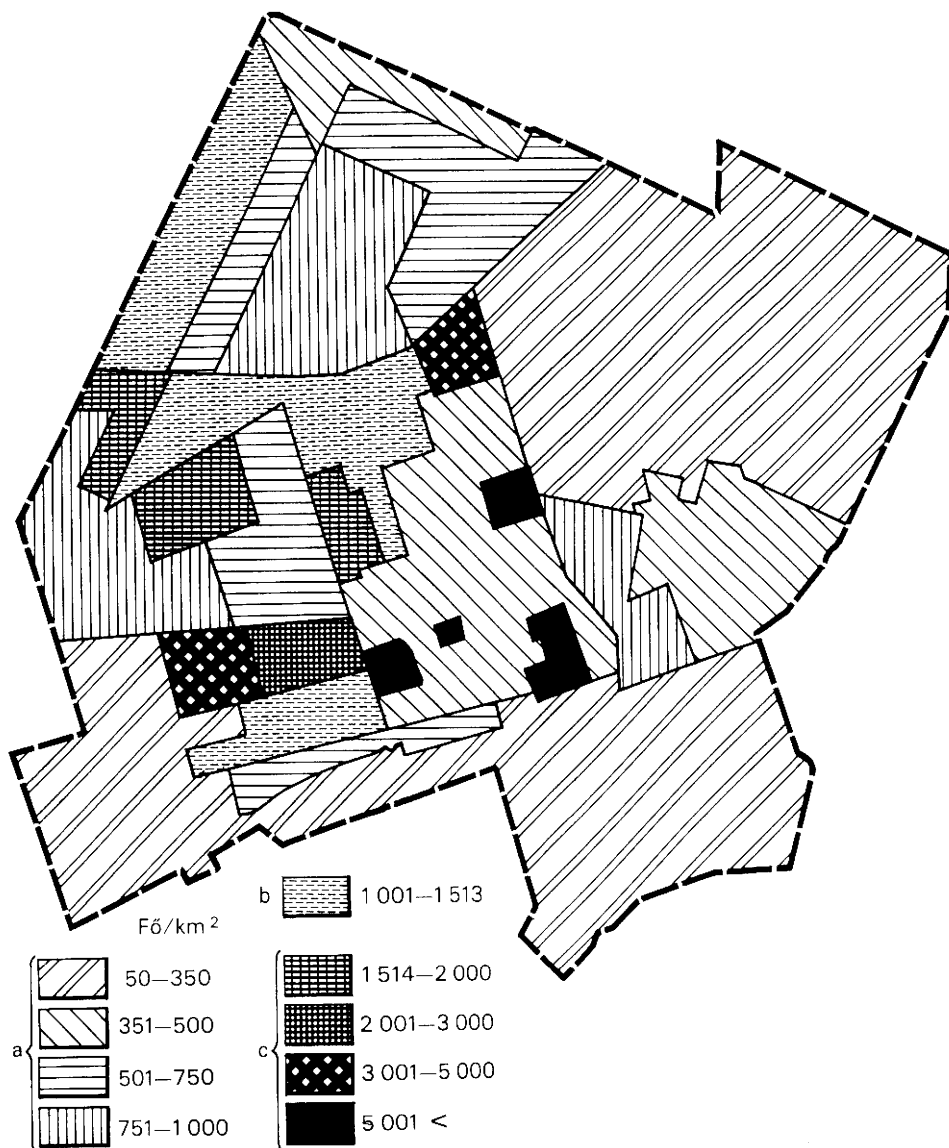
3. A város K-i oldalán fekvő szintén alacsony népsűrűségű nagy zöldövezetes területek.

4. A városi átlag körüli népsűrűséggel rendelkező, családiházas beépítésű lakóterület, amely a központi és az előbbi két kerület között helyezkedik el.

5. Szigetekben jelentkező, igen magas népsűrűségű lakótelepek és speciális (kollégiumi) telepek.

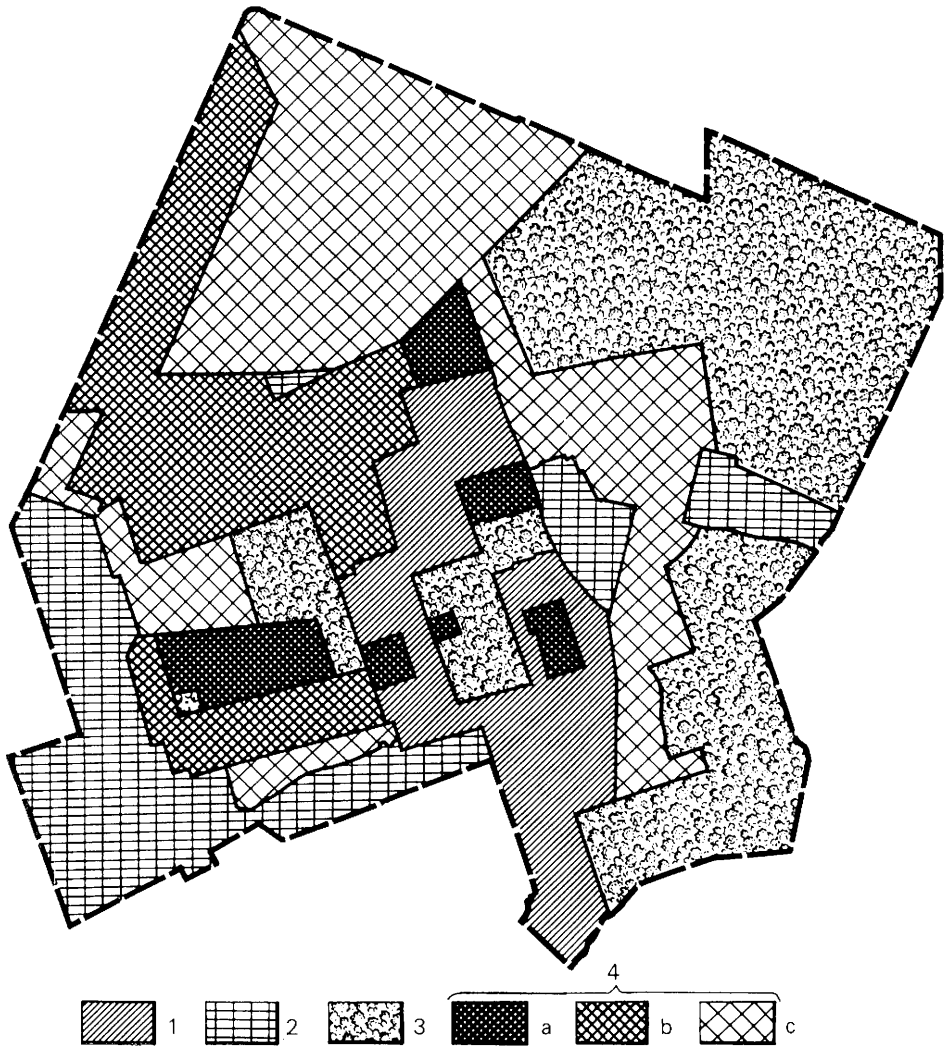
Mezőhegyes társadalmának településen belüli térbeli megoszlása

A város társadalmát területileg még ma is két nagyobb egységre tagolódik, egy bel- és egy külterületi társadalomra, miközben 1990-ben a lakosságnak még mindig 26,5%-a élt külterületen. A kül- és belterületi társadalom egymáshoz viszonyított helyzete azonban gyökeresen más, mint a korábbi évtizedekben volt. Ezt jól

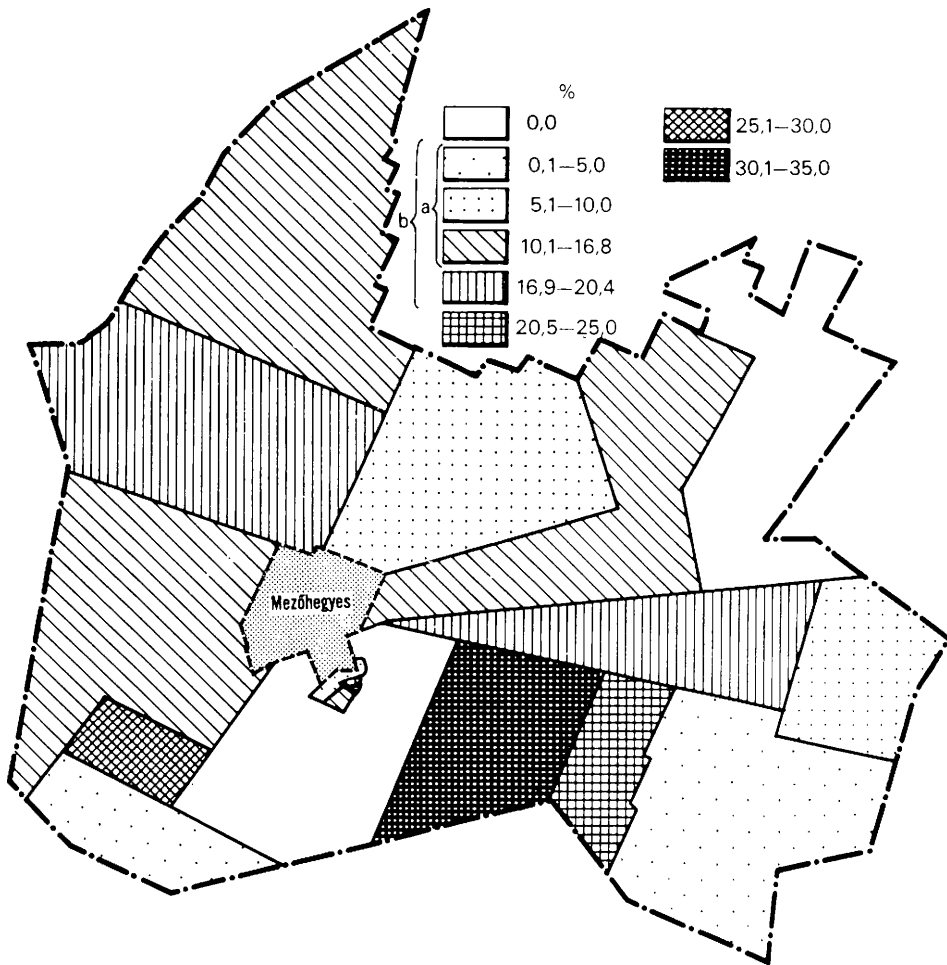
2. ábra. Mezőhegyes népsűrűsége, 1990, fő/km². – a = belterületi átlag alatti; b = átlagos; c = átlag feletti népsűrűség

Population density in Mezőhegyes, 1990, persons/sq km. – a = below the average of the inner part; b = average; c = above the average

3. ábra. Mezöhegyes belterületének övezetei a népsűrűségi viszonyok alapján, 1990. – 1 = központi belterület; 2 = ipari öv; 3 = zöldterület; 4 = lakóterület: a = magas; b = az átlagosnál kissé magasabb; c = átlag alatti népsűrűségű terület

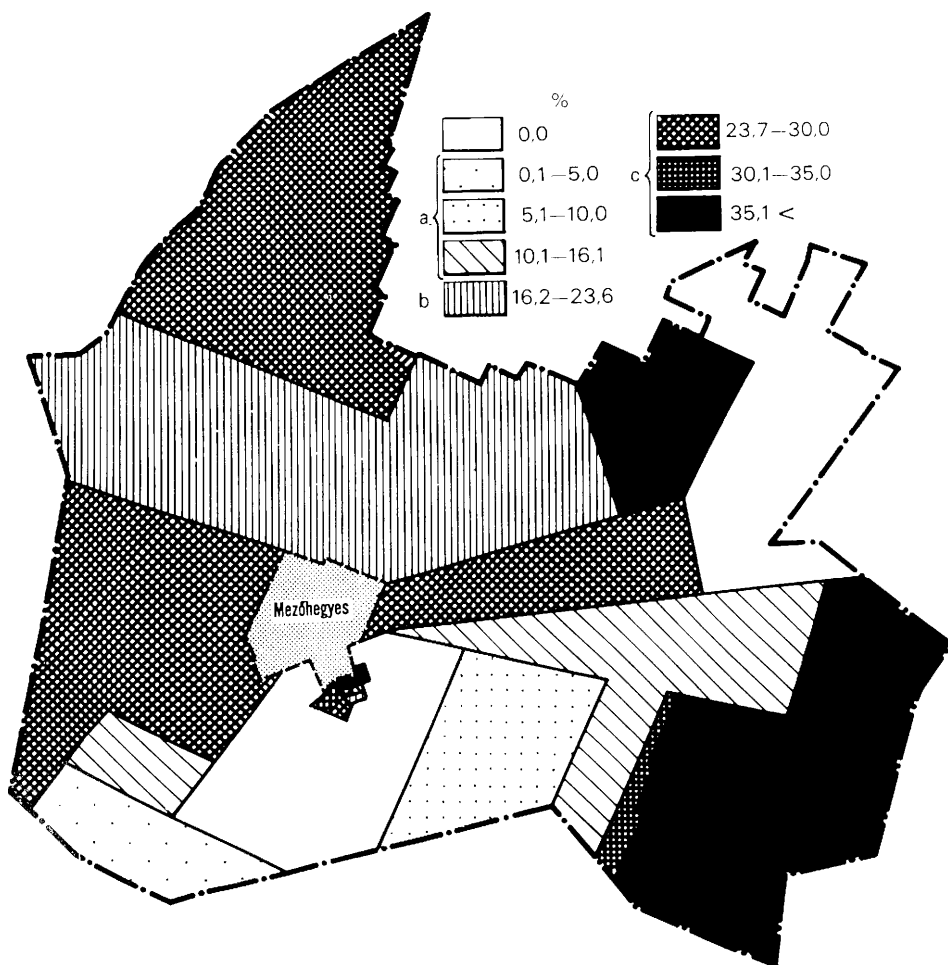
Belts in the inner part of Mezöhegyes according to the population density pattern, 1990. – 1 = central part; 2 = industrial park; 3 = green space; 4 = residential area with a = high; b = slightly higher than the average; c = below the average population density

4. ábra. A 0–14 évesek részesedése a népességből Mezőhegyes külterületén, 1990. – a = külterületi átlag (16,8%) alatti; b = városi átlag (19,4%) alatti részesedésű terület

Share of residents between 0 and 14 years in the outskirts of Mezőhegyes, 1990. – a = below the outskirts average (16.8 per cent); b = below the urban average (19.4 per cent)

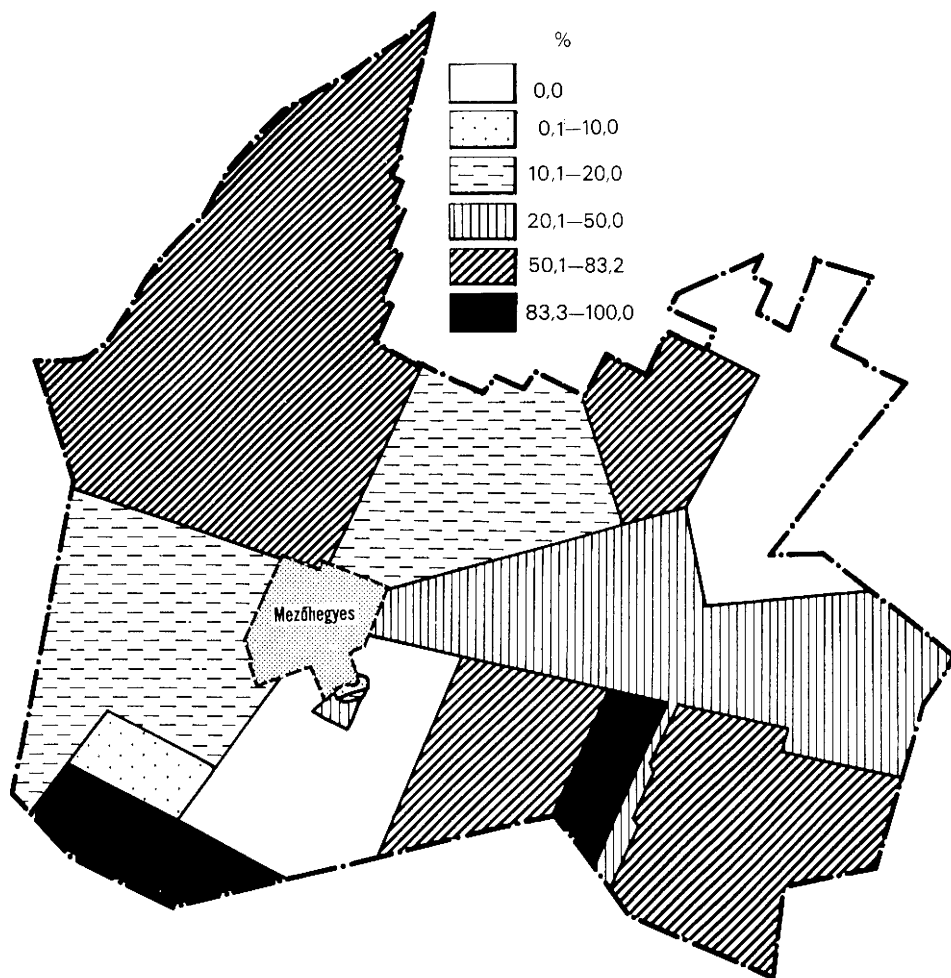
jellemzi az, hogy a munkaképes korú népesség a külterületen alacsonyabb hányadban (25,2%) él, mint a település egészében. Hasonló a helyzet a gyermekkorúak esetében (4. ábra). A 60–X évesek aránya viszont 8,1%-kal magasabb, mint a település össznépességében, vagyis ma a külterületen az idősek társadalma található (5. ábra).

5. ábra. A 60–X évesek részesedése a népességből Mezőhegyes külterületén, 1990. – a = belterületi átlag (16,1%) alatti; b = külterületi átlag (23,6%) alatti; c = külterületi átlag feletti részesedésű terület

Share of residents between 60 and X years in the outskirts of Mezőhegyes, 1990. – a = below the inner part average (16.1 per cent); b = below the outskirts average (23.6 per cent); c = above the outskirts average

A külterületen élő 1997 főből dolgozó 40,0% (ez az arány a belterületen 47,2%), nyugdíjas 27,0% (a belterületen 19,6%). Az aktív keresők 96,1%-a fizikai foglalkozású (a belterületen 71,4%), közülük továbbra is a legtöbben (34,9%) a mezőgazdaságban dolgoznak (6. ábra). 30,2%-uk tartozik az anyagmozgatást végzők és az egyéb fizikaiak kategóriáiba, de az ipar- és építőiparban is 26,5%-uk dolgozik. A túlnyomóan fizikai foglalkozású külterületi népességből csupán 30,9% rendelkezik szakmunkás

6. ábra. A mezőgazdasági fizikai dolgozók részesedése a külterületi aktív keresőkből Mezőhegyesen, 1990
 Share of manual workers engaged in agriculture as percentage of active population in the outskirts of Mezőhegyes, 1990

végzettséggel, 39,1% a betanított munkás és 27,4% a segédmunkás. (Az iskolai végzettség alakulásáról az 1. táblázat tájékoztat, ahol az adatok jól mutatják a külterület hátrányát a belterülettel szemben.)

1. táblázat. A népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása Mezőhegyesen, 1990

Végzettség	Belterület, %	Külterület, %
Nincs iskolai végzettsége	8,4	9,9
8 osztálynál kevesebbet végzett	27,0	38,6
8 osztályt végzett	29,1	33,8
Szaktunokázképzőt végzett	13,9	11,3
Érettségizett	15,7	4,9
Felsőfokú végzettségű	5,9	1,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

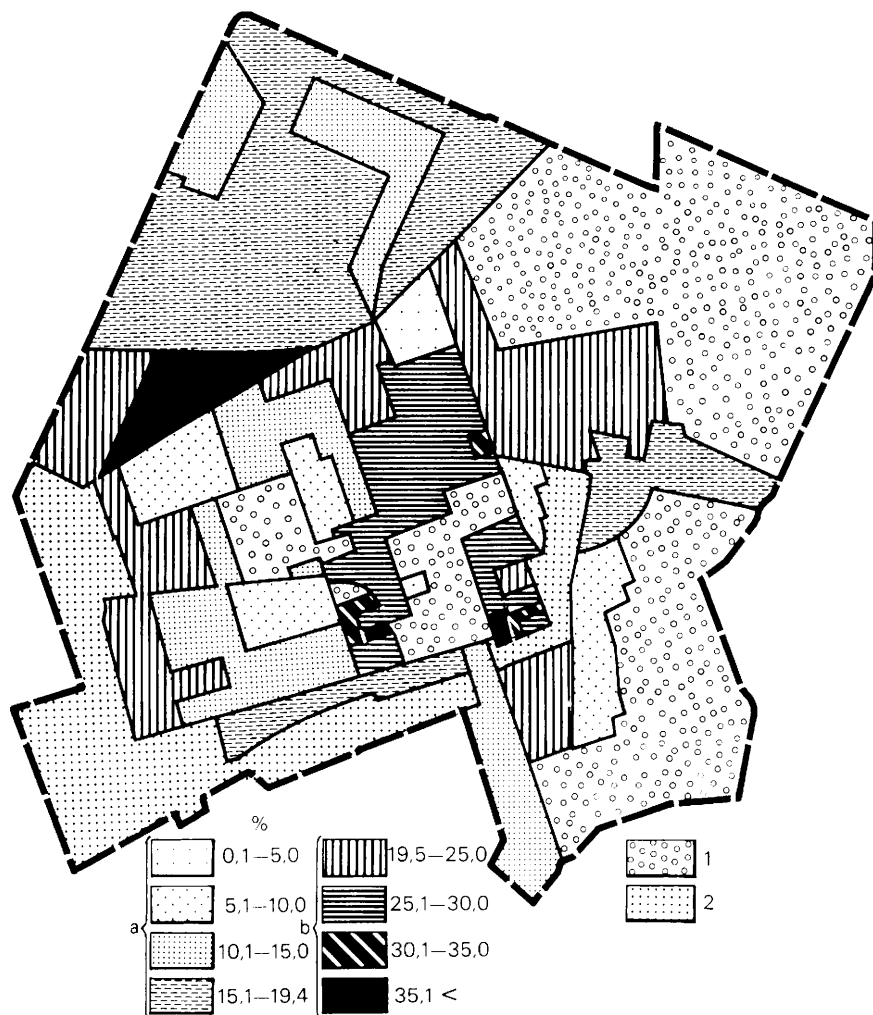
A külterületi társadalom néhány jellemző sajátosságát tehát a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Az itt élő társadalom előregedett, s ez a folyamat, amely évtizedek óta tart, a jövőben is folytatódni fog.
2. Magas a nyugdíjasok aránya, s a dolgozók túlnyomó többsége a mezőgazdaságban és az iparban dolgozó fizikai, ill. különböző segédmunkát végző fizikai foglalkozású.
3. Az iskolai és a megszerzett szakmai végzettség mélyen a belterületi színvonal alatt van. Tehát minden vonatkozásban egy, a belterületinél fejletlenebb társadalom jellemző a külterületre.

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a lakosság többségét (73,5%) képviselő belterületen milyen szerkezetű társadalom él, s az a zárt településen belül hogyan oszlik meg? A kor szerinti összetételnek az egyik jellemző sajátossága, hogy a belterületen a gyermekkorúak aránya csökkent, bár nem olyan drasztikusan, mint az össznépeségből való részesedésük vagy – az előzőekből következően – mint a külterületi lakosságon belüli hányaduk (7. ábra). Ennek egyik oka az élveszületések számának a csökkenése (az 1960-as 133-ról – az 1975–76-os csúcstól leszámitva – 1988-ig folyamatos csökkenéssel 67-re esett le; ugyanekkor a halálozások száma 60-ról 100-ra emelkedett), a másik pedig a lakosság folyamatos előregedése. A belterületen az 1960. évi 7,4%-ról 16,1%-ra nőtt a 60–X évesek aránya, de ez úgy ment végbe, hogy a 15–39-eseké csökkent, a 40–59 éveseké pedig emelkedett (bár az aktív keresők aránya még valamivel mindig magasabb a bel-, mint a külterületen). 1990-ben a belterületi lakoságnak 47,2%-a volt dolgozó, 19,6%-a nyugdíjas, ami a Békés megyei településekhez viszonyítva kedvező arány. Ma egy mezőhegyesi belterületi dolgozóra 1,12 olyan egyén jut, aki vagy eltartott (31,0%), vagy inaktív kereső (21,8%) (7., 8., 9. ábra).

A belterületen élő népesség különféle szerkezeti jellemzők szerint népszámlálási körzetenként másként és másként oszlik meg, a lakosság elhelyezkedésében azonban több olyan törvényszerűség, ill. állandóság mutatkozik, amely alapján övezeteket lehet egymástól elkülöníteni. Amennyiben az aktív dolgozók össznépeségbeli arányát vizsgáljuk, úgy az alábbi területek határolhatók el (10. ábra):

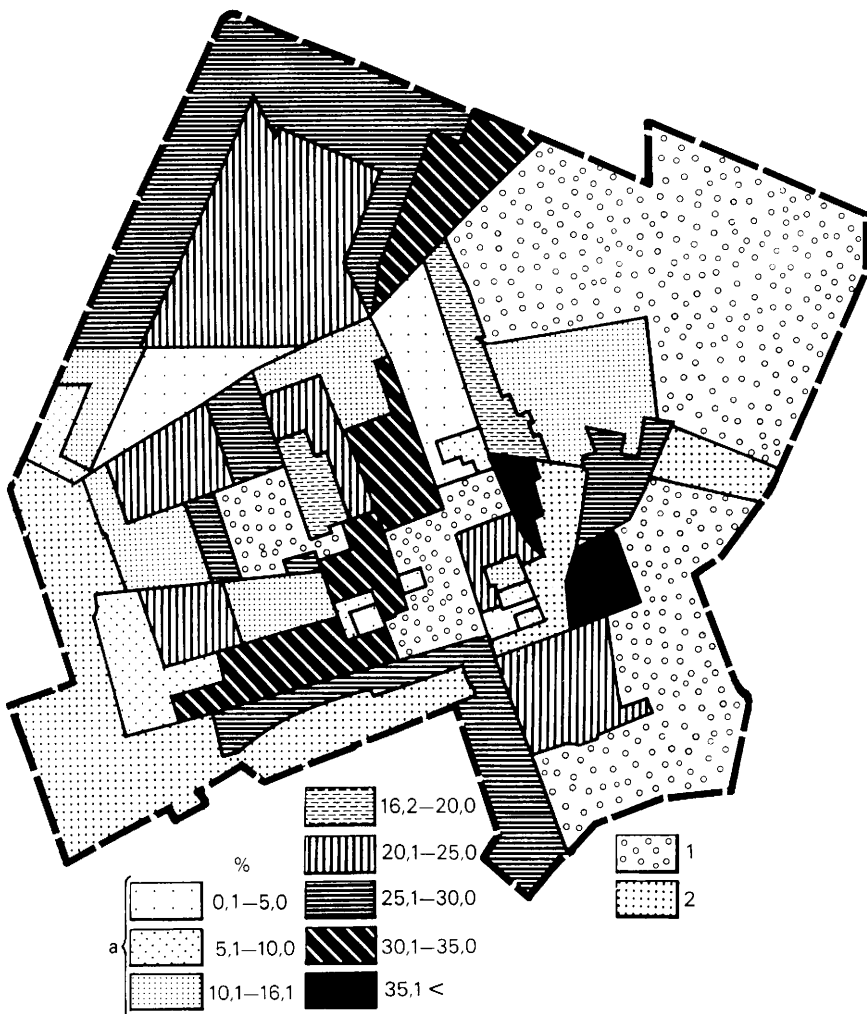
1. Kiugróan magas az aktív dolgozók aránya a négy lakótömbben (ebből háromban a 0–14 évesek aránya a belterületi átlag feletti, míg a 60–X éveseké mélyen az alatt helyezkedik el). E tömbökben a fiatal, munkaképes korú lakosság vásárolt magának lakást.

7. ábra. A 0–14 évesek részesedése a népességből Mezőhegyes belterületén, 1990. – a = városi átlag (19,4%) alatti; b = feletti részesedésű terület; 1 = zöldterület; 2 = iparterület

Share of residents between 0 and 14 years as percentage population in the inner part of Mezőhegyes, 1990. – a = below the urban average (19.4 per cent); b = above the urban average; 1 = green space; 2 = industrial park

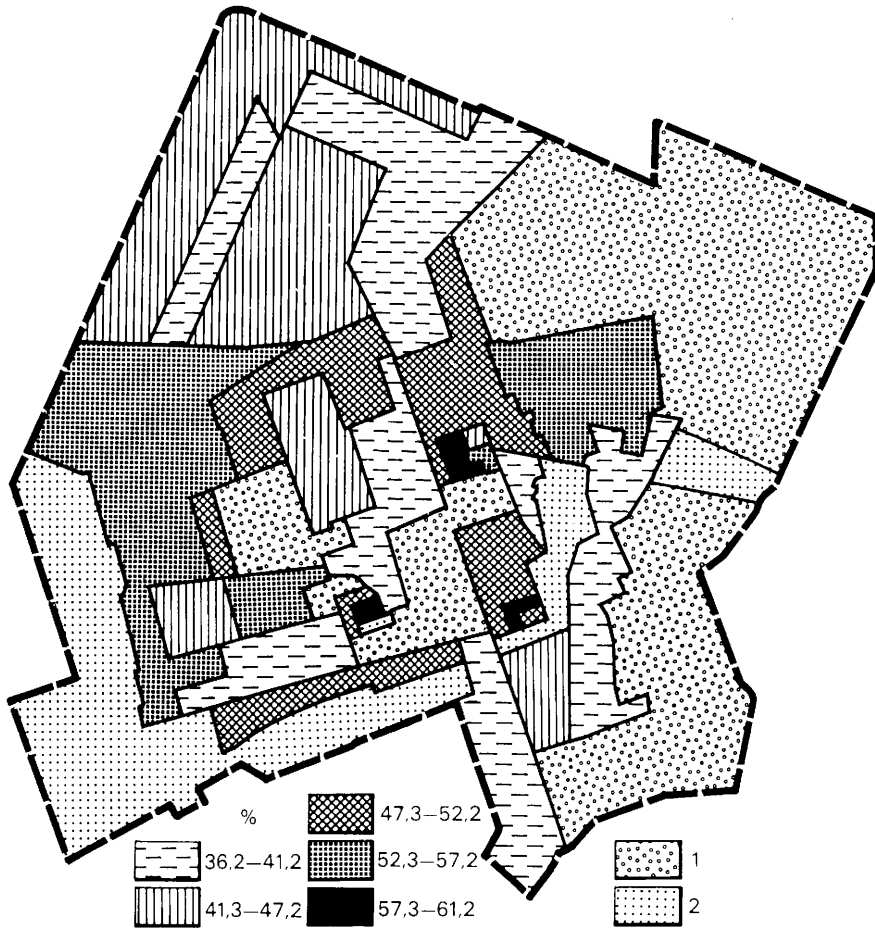
2. A másik, magas aktív kereső arányt mutató övezet egy összefüggő sávot alkot a város Ny-i oldalán (a II. József körút–Gárdonyi–Petőfi–Tavaszi–Posta–Munkácsy–Csokonai utcák által határoltan). E területen belül változtatja egymást az alacsony gyermek-, ill. nyugdíjas arány. Kiugróan fiatalos struktúrát mutat a Deák u.–Vasút u.–II. József körút által körbezárt terület. Belterületi átlag feletti viszont a nyugdíjasok

8. ábra. A 60–X évesek részesedése a népességből Mezöhegyes belterületén, 1990. – a = belterületi átlag (16,1%) alatti részesedésű terület; 1–2 = a jelmagyarázatot l. a 7. ábránál!

Share of residents above 60 years in the inner part of Mezöhegyes, 1990. — a = above the inner part average (16.1 per cent); 1–2 = For the explanation see Fig. 7

jelenléte a Dózsa–Zrínyi–Deák–Gárdonyi utcák által határolt, 1949 és 1959 között benépesült területen, valamint a Tavasz–Móricz–Munkácsy–Juhász Gy. utcák által határolt tömbökben (1959 és 1969 között, ill. nagy részben azóta betelepült lakóterület).

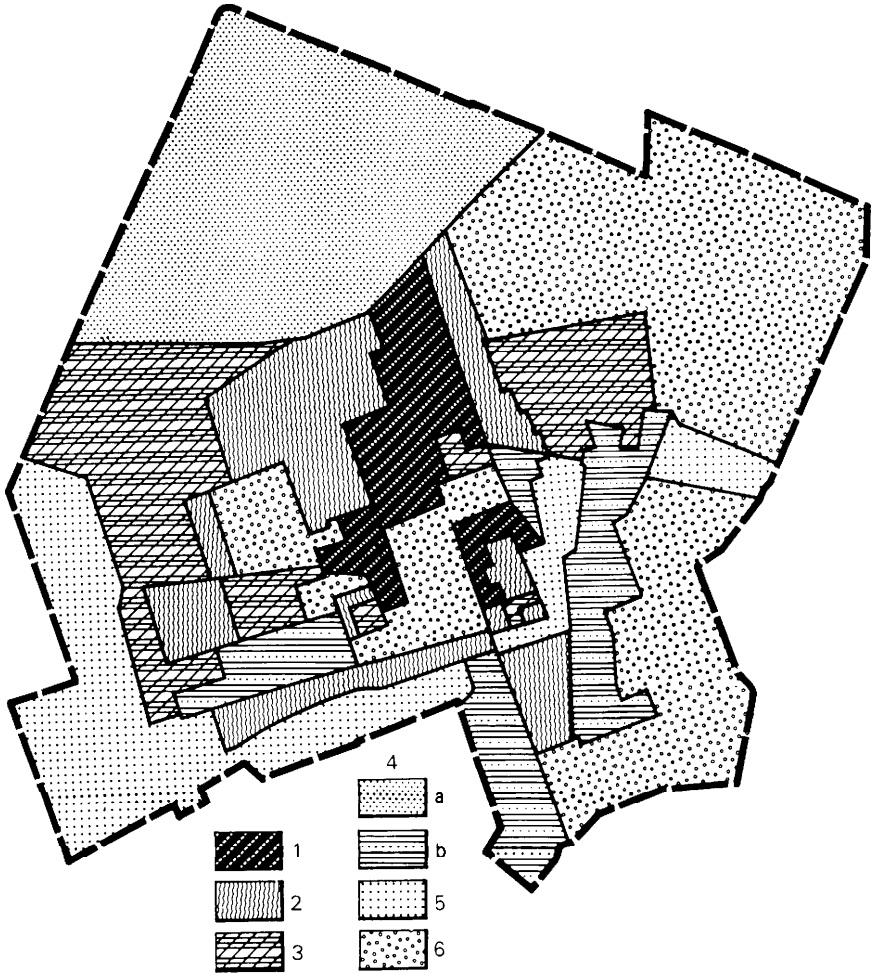

9. ábra. Az aktív dolgozók részesedése az összes belterületi lakosból Mezőhegyesen, 1990. – 1–2 = a jelmagyarozatot l. a 7. ábránál!

Share of active employees in the inner part population in Mezőhegyes, 1990. — 1–2 = For the explanation see Fig. 7

Ugyancsak ezen övezethez tartozik, de a város K-i oldalán terül el a Temető–Battonyai út által bezárt, s a Táncsics u. mindkét oldalát magába foglaló övezet, amelyet a városi átlagot alig meghaladó gyermekkorú, és a belterületi átlagot éppen elérő nyugdíjas korú népesség jelenléte jellemez.

3. A harmadik nagy városrész, amelynek lakossága minden vonatkozásban elkülönül, az 1945 után kiosztott portákra betelepült, a II. József körút–Jókai utca határvonaltól É-re elhelyezkedő városrész. Itt él a belterületi lakosság 18,3%-a. Alacsony aktív dolgozói arány, a városi átlag alatti gyermek-, és az azt meghaladó idős korú népességi arány jellemző a területre.

10. ábra. Mezöhegyes belterületének övezetei az aktív dolgozók, a gyermek- és időskoriak aránya alapján, 1990. – 1 = városközpont; 2 = belső, fiatalos lakosságú gyűrű; 3 = külső, dolgozók által lakott gyűrű; 4 = külső övezet: a = vegyes összetételű; b = kevés aktív dolgozóval rendelkező övezet; 5 = ipari öv; 6 = zöldterület

Belts in the inner part of Mezöhegyes and percentage of the active population, children and elderly people, 1990. – 1 = centre; 2 = inner ring with young population structure; 3 = outer ring inhabited mainly by manual workers; 4 = outskirts; a = mixed pattern; b = belt with few active earners; 5 = industrial park; 6 = green belt

4. Az előbbi, különböző jellegű övezeteken belül egy középső övezet helyezkedik el, ahol az aktív keresők aránya a belterületi átlag körüli. Az övezet körbeöleli a városközpontot, és hozzátartozik 7 lakótömb is.

5. Igen alacsony aktív keresői hányaddal tűnik ki a K-i és D-i városrészt magába foglaló peremövezet, valamint a régi cukorgyári lakótelep. E helyeken a nyugdíjasok aránya kifejezetten magas.

6. A városközpont egy része alacsony aktív keresői részarányával különül el, ahol viszont a nyugdíjasok aránya is, és a gyermekarány is magasabb a belterületi átlagnál. A másik rész (a K-i oldal) azonban a belterületi átlag feletti aktív keresői hányadot, igen magas gyermek- és igen alacsony idős arányt mutat.

Minden település belső életének és térbeli struktúrájának döntően meghatározó tényezője, hogy az ott élők mivel foglalkoznak, hogyan veszik igénybe saját környezetüket, s arra miként hatnak. Más és más foglalkozási és műveltségű, valamint különböző hagyományokkal rendelkező egyének és csoportok különbözőképpen válnak térreleváns erővé. Éppen azért minden település belső struktúrájának az elemzésében a legfontosabb tényező a *népesség foglalkozási szerkezetének* a vizsgálata. (Az 1990. évi népszámlálás részünkre elkészített adatbontása külön kezeli a fizikai és a szellemi aktív dolgozókat, ezért azok eltérnek az eddigi népszámlálások által közzétett adatok struktúrájától. Mi ezt használjuk fel az elemzéshez.)

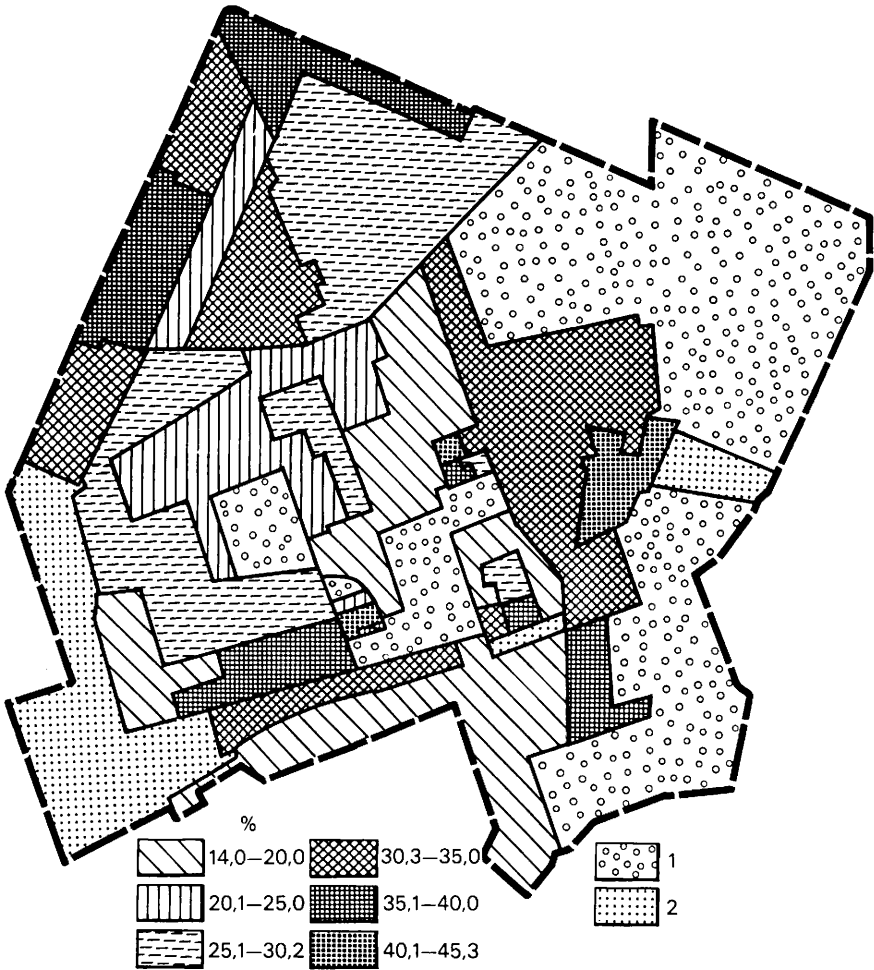
Mezőhegyes belterületi aktív keresőinek 71,7%-a fizikai foglalkozású és az összes kereső 70,9%-a él a zárt településben. Ebből az 1870 főből 30,2% dolgozik az *iparban és az építőiparban*, így ez az ágazat foglalkoztatja a legtöbb belterületi aktív dolgozót. A zárt településen belüli lakóhely szerinti megoszlásuk – a más esetekben is tapasztaltakhoz hasonlóan – övezetes elrendeződést mutat. A városszélen (Vasút–Hunyadi–Ady–Rózsa utcák által kizárt terület), a K-i városoldalon, végig a Kossuth L. u. által kizárt területen, valamint a Hild János u. két oldalán fekvő városrészekeken élnek az ipari dolgozók (*11. ábra*).

A második övezetet a belterületi átlagot éppen elérő városrészek alkotják. Ide tartozik a lakótelepek egy része, a Munkácsy–Juhász Gy.–Tavaszi–Petőfi–Dózsa–Zrínyi–Deák–Vasút u.–II. József körút által, valamint Ny-on a cukorgyár által határolt sáv, amely alól a Csokonai u. Ny-i oldala, valamint a cukorgyári lakótelep képez kivételt. Jelentős városrészt foglal el a Jókai–Rózsa–Ságvári–Komlói út mindkét oldala által bezárt terület, valamint a Kórház–István király–Posta u. által lehatárolható rész.

A belterületi átlagot el nem érő értékeket mutató területek egyrészt a város központját foglalják el (D-en lehúzódva a Kozma utca mindkét oldalán a belterület határáig), ill. távolabb Ny-ra a cukorgyári lakótelepet foglalja el. A két utolsó terület 20–25%-os értékekkel. Általában az mondható, hogy a *peremektől a központ felé haladva az ipari fizikai dolgozók hányada csökkenő* tendenciát mutat.

Egészen más eloszlást mutat a mezőgazdasági keresők (9,4%) lakóhely szerinti elrendeződése (*12. ábra*). Általános tendenciaként megfogalmazható, hogy ahol az ipari aránya alacsonyabb, ott a mezőgazdaságjéé magasabb. Többségük azonban a város viszonylag kis kiterjedésű területén él. Így a legészakibb peremterületeken, valamint a Temető–Kossuth–Battonyai út által közrefogott területen. Feltűnően alacsony a jelenlétük a városközponttól Ny-ra elterülő településrészekeken. A közlekedés, a kereskedelem, általában a forgalom dolgozói egyetlen övezetben sem tömörülnek jelentősebb arányban.

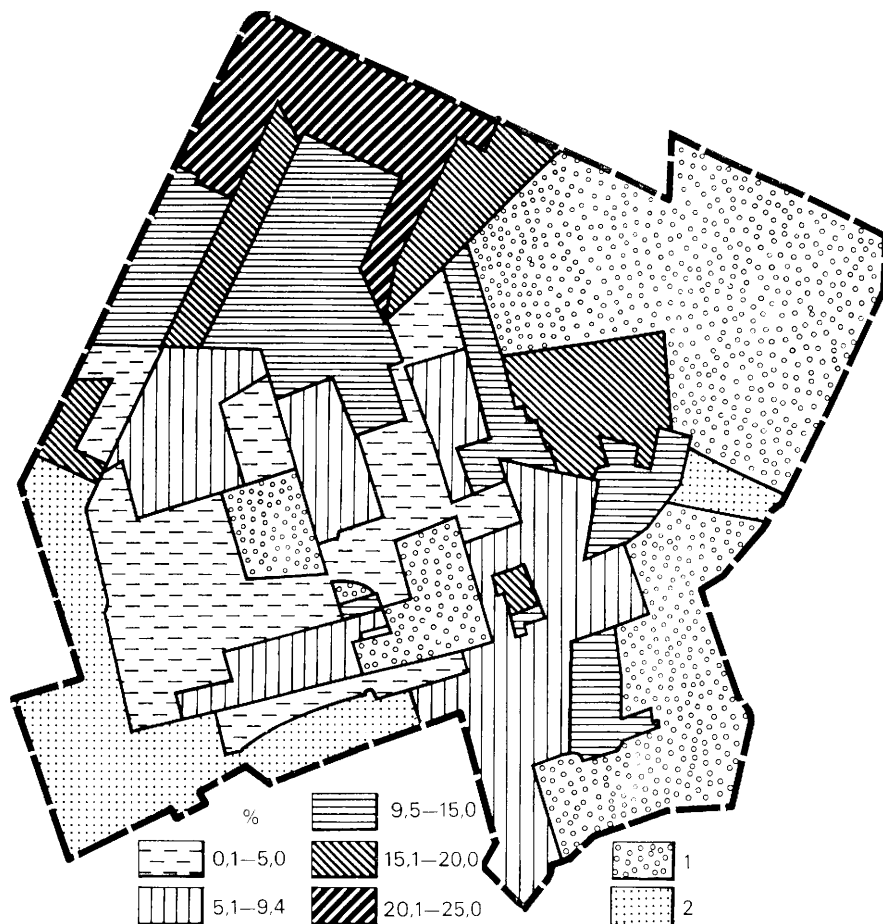
Amíg a fizikai dolgozók aránya a peremek felé emelkedik, addig ennek ellenkezője tapasztalható a *szellemi dolgozók* esetében. Legmagasabb lakossági arányt a rétegek a városközpontban, a cukorgyári lakótelepen és környékén, valamint a Horvát–Deák–II. József körút által határolt részen érnek el. Feltűnő, hogy *egyetlen lakótelepi tömb sem tartozik a szellemi foglalkozásúak által kedvelt terület közé*. Az igen magas és alacsony értékeket hordozó területek közé, egy magas értéket mutató –

11. ábra. Az ipari és építőipari foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottból Mezőhegyes belterületén, 1990. – 1–2 = a jelmagyarázatot l. a 7. ábránál!

Share of those employed in the industry and building material industry as percentage of the active earners in the inner part of Mezőhegyes, 1990. – 1–2 = For the explanation see Fig. 7

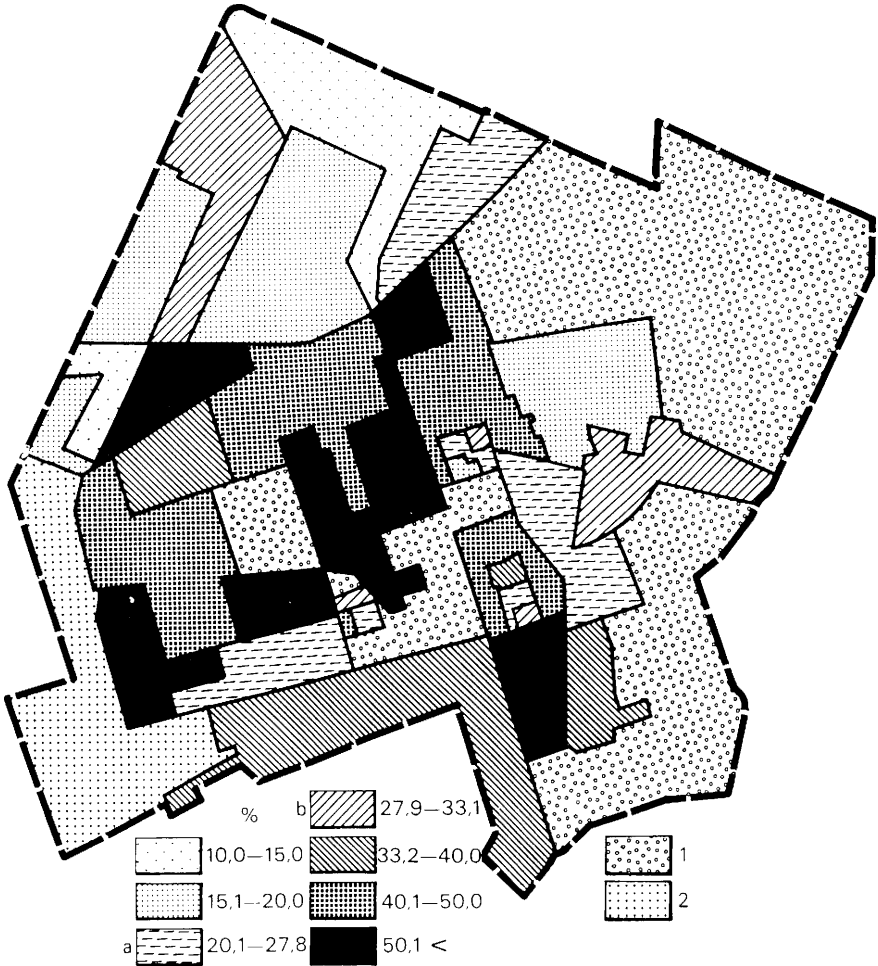
Ny–ÉK vonulatú – terület iktatódik közbe. A belterületi átlagot meghaladó és az azt el nem érő értékek alapján a várost három nagyobb területre, egy É-ira, egy K-ire és az ezeken kívül esőkre lehet felosztani (13. ábra).

12. ábra. A mezőgazdasági keresők aránya az összes keresőből Mezőhegyes belterületén, 1990. – 1–2 = a jelmagyarázatot l. a 7. ábránál!

Share of those engaged in farming as percentage of the earners in the inner part of Mezőhegyes, 1990. – 1–2 = For the explanation see Fig. 7

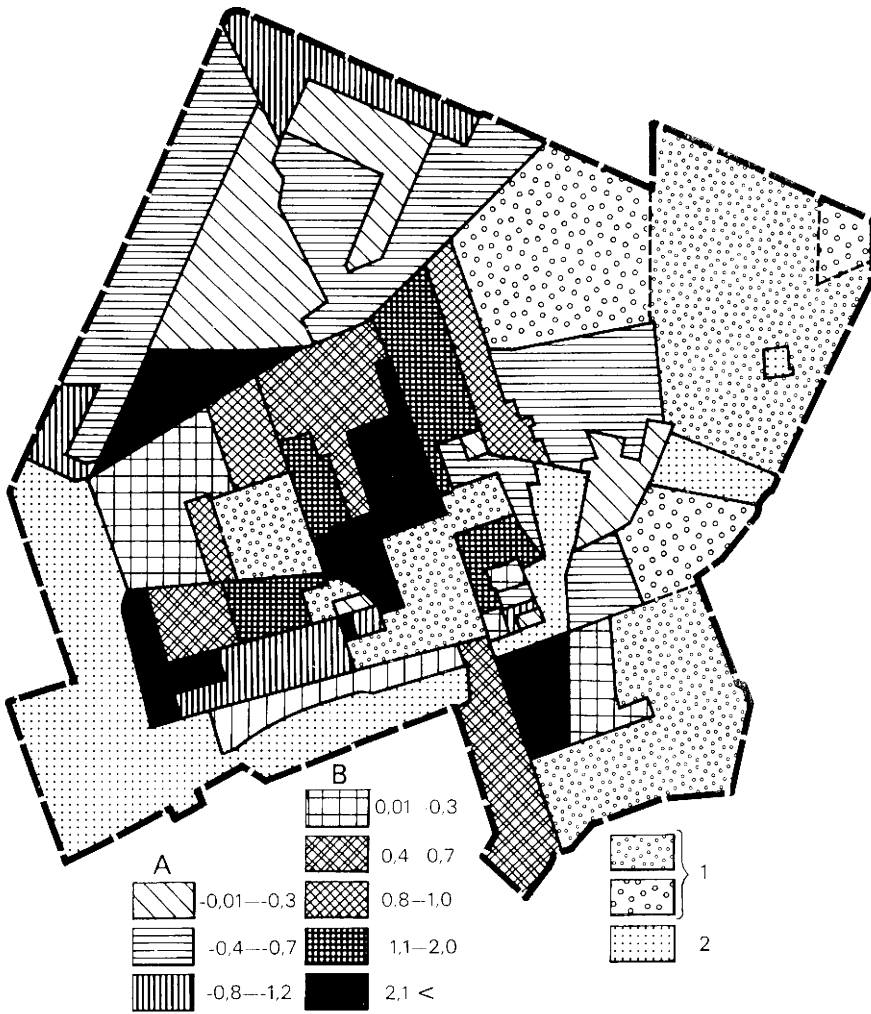
A szellemi keresők arányát tekintve Mezőhegyes 34,1%-os értékével igen jó pozíciót mondhat magáénak a többi hasonló nagyságú Békés megyei településhez viszonyítva (a nagyságcsoportjában minden települést megelőz, de jobb az értéke Békésnél és Szeghalomnál is). Az aktív dolgozók 7,4%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel, akik csaknem kizárólag a történelmi belterületen belül laknak. Ezenkívül nagyobb arányban élnek a Csokonai utcában, valamint a Vasút–Deák–II. József körút által határolt városrészben. Az É-i városrészben a számuk elenyésző, de itt az érettségivel rendelkezők aránya is a városi átlag alatt van.

13. ábra. A szellemi foglalkozásúak részesedése az összes foglalkoztatottból Mezöhegyes belterületén, 1990. – a = a városi átlag (27,8%) alatti; b = a belterületi átlag (33,1%) alatti részesedésű terület; 1–2 = a jelmagyarázatot l. a 7. ábránál!

Share of non-manual workers in the employees in th inner part of Mezöhegyes, 1990. – a = below the urban average (27.8 per cent); b = below the inner part average (33.1 per cent); 1–2 = For the explanation see Fig. 7

Ezzel ellenkező elrendeződés jellemzi a szak-, a segéd- és a betanított munkások területi megoszlását. Azonban amíg a szakmunkások a város K-i, D-i és É-i részén is a belterületi átlag feletti létszámban élnek, addig a segéd- és betanított munkások az É-i és a K-i városrészekbe koncentrálódnak (14. ábra).

14. ábra. Foglalkozási szerkezet Mezőhegyes belterületén állománycsoport szerint számított viszonylagos értékek alapján. – A = M_{sz} aránya magasabb, mint Sz és M_{sb} értékei; B = Sz aránya magasabb mint M_{sz} és M_{sb} értékei; 1–2 = a jelmagyarázatot l. a 7. ábránál!

Occupational structure in the inner part of Mezőhegyes calculated for relative values by classes. – A = share of M_{sz} is higher than values of Sz and M_{sb} ; B = Share of Sz is higher than values of M_{sz} and M_{sb} ; 1–2 = For the explanation see Fig. 7

A fizikai és szellemi dolgozók állománycsoport szerinti viszonylagos értékeit kiszámítva jutottam a 14. ábrához, amely bizonyos mértékű szintetizálást valósít meg. A számítás az alábbi módszer szerint történt:

$$F_s = \frac{Sz - M_{sz}}{M_{sb}}$$

ahol: F_s = foglalkozási struktúra, Sz = szellemi foglalkozásúak, M_{sz} = fizikai szakmunkások, M_{sb} = fizikai, segéd- és betanított munkások száma.

Úgy hisszük, a fenti módszerrel számított adatok nem csak a dolgozók állománycsoportbeli besorolásáról, hanem egyben iskolai végzettségéről is kellő információt nyújtanak, amely alapján a város alábbi, jól elkülöníthető övezetei határolhatók le:

1. A *szellemi foglalkozásúak magas arányával* jellemezhető területek. Ez alapján Mezőhegyes lényegében három részre tagolódik. Az első a központi város-mag, amely a II. József körút–Kossuth L. u.–Csekonics tér–Kozma F. u.–Hild J. u.–Posta u.–Móricz u.–Tavaszi u.–Posta u.–Vörösmarty u.–Kórház u.–Kiskatonák tere–Kozma utca által határolható le. Itt magas a felsőfokú végzettségűek és az érettségizettek hányada, belterületi átlag alatti a szak-, a segéd- és a betanított munkások aránya. Ez alól azonban kivételek az ide beékelődött tömblakások, ahol a szak-, a segéd- és a betanított munkások jelenléte átlagon felüli, a felsőfokú végzettségűeké pedig igen alacsony.

A második területet a Csokonai utca foglalja magában, míg a harmadik a Vasút–Deák u.–II. József körút által határolt terület, ahol a magas szellemi keresők mellett magas a szakmunkások aránya is.

2. Olyan területek, ahol a *szellemi keresők száma alig haladja meg a fizikaiakét*. Ez az övezet az előzőt minden oldalról – kisebb megszakításokkal – körbefogja. Ebben az övezetben az érettségivel rendelkezők és a szakmunkások adják a keresők jelentékeny hányadát.

3. A harmadik övezet a *fizikai foglalkozásúak többségével* jellemezhető, magas segéd- és betanított, valamint szakmunkás jelenléttel. Az E-i városrész teljes egészében ide tartozik, továbbá főként szakmunkások által lakott a város K-i része, valamint a Hild J.–Posta–Munkácsy utcák által határolt terület. Ebbe a kategóriába sorolhatók be a lakótelepi tömblakások is.

Végül következtetésként megállapítható, hogy Mezőhegyes társadalmán belül *nem csak foglalkozási, iskolázottsági különbségek vannak, hanem az általuk jellemzett csoportok településen belül is térben jól elhatárolhatóan elkülönülnek*.

A város településmorfológiai sajátosságai

A település mai morfológiai szerkezetének kialakulása

Minden település mai arculata őrzi és magában foglalja az előző nemzedékek hagyományait, a különböző korok divatjait, de felfedezhető azon a természetföldrajzi környezet nyoma, megengedő vagy kényszerítő hatása, amelyre rátelepült. Ezekén túl azonban a település arculata és struktúrája azon funkciók hatása alatt fejlődik, amelyeket története során ellátott. Így ma minden település esetében az egyedi fejlődés eredményei összegződnek abban a bonyolult szerves egységben, amelyet településnek nevezünk.

Mezőhegyest a császári akarat a Dél-Tiszántúlon, a Csongrádi-síkon telepítette, amely 80-101 m közötti tszf-i magasságú, enyhén a Tisza-völgy irányába lejtő, a marosi hordalékkúphoz kapcsolódó tökéletes síkság (MAROSI S.–SOMOGYI S. 1990). E terület egyrészt D-ről É-ra (103–104 m tszf-i magasságról 94–95 m-re), másrészt pedig K-ről Ny felé lejt 92–93 m-re. Mezőhegyes belterületére húzódik be a 100 m szintvonal által határoltan egy mintegy fél-egy km szélességű hát (a Kórház utca vonalától Ny-ra, É-on a Zója telepig terjed), amely a környezetéből mintegy 1,0–1,5 m-re emelkedik ki. Hasonló magasságú, a környezetéből kiemelkedő, foltszerűen elhelyezkedő háta D-ről, K-ről és ÉK-ről övezik a zárt települést. (Ezen É–D-i magasabb hátra telepítették Ómezőhegyest.)

A település fejlődését, a terjeszkedés irányait befolyásolja az 1889-ben megépített 92 km hosszú (TOKOVICS J.–VITAY J. 1989) Mezőhegyesi élővíz csatorna, amely a várost Ny-ról és részben É-ről keretezi. A *földrajzi fekvés*, valamint a *természeti földrajzi adottságok* a város fejlődése szempontjából kedvező, sőt több tényező esetében *igen kedvezők voltak*.

A fent említett földrajzi helyzet mindenféle települési formának kedvezett. Mezőhegyes települési rendjét kezdettől fogva a császári ménesbirtok érdekeinek alárendelten mérnöki tervek alapján határozták meg. Az 1785-ös alapítás idején az 1782–85-ben készített első katonai térképfelvételek csaknem teljesen lakatlan puszta volt, csupán „2 Szalas zu Mezző Hegyes” és „2 Szall. zu Nagy Peregh” van feltüntetve. 1787-ben a puszta 42 000 csanádi kishodát tett ki (1100 n-öl), amelyet négy kerületre (Mezőhegyes, Kamarás, Fecskés, Pereg) osztottak be. Itt épültek fel a majorok, amelyek számukat attól a táblától kapták, ahol felépültek (a főmajorok: fecskési 6-os, kamarási 21-es, peregi 57-es, a központi gazdasági udvar 18-as).

A település építésének fejlődése két szálon követhető nyomon. Az egyik a külterületi települések, a majorok számának és lakosságának a növekedését jelenti, míg a belterület fejlődése a másikat.

A külterület települési rendje

A majorok térbeli rendjét a gazdálkodási célszerűség által diktált tervszerű telepítés határozta meg. Előbb a ló, majd a szarvasmarha és a sertéstartás meghonosodásával a majorok specializálódtak. Annak ellenére, hogy a cselédlakásokat és az istállókat, ólakat térben külön telepítették, a hangsúly az állatok kedvező elhelyezésén volt. Számos építészeti remekmű született, amelyek megőrzése ma is műemlékvédelmi feladat. Az egyes majorok struktúrája más és más volt, a halmazos alaprajzút éppen úgy megtaláljuk (39, 21 stb.), mint a szabályos sakktábla elrendeződésűt (46, 47, 73 stb.). Ezen utóbbi települési rend azonban csak a lakóházak elrendeződését jellemezte. Az eredetileg 1 szoba, konyha, kamrás lakóházhoz gazdasági épület (ól) is tartozott, térben elkülönítetten.

A külterületi település fejlődése a második világháborúig zavartalan volt. A birtok egész határa 1,9 m mély árokkal és ezen belül 19 m széles, vegyes fanemből álló erdőpásztával, valamint betonlapokkal épült drótkerítéssel volt körülvéve (IVÁN M. 1988). A kiépültség csúcsán 44 népesebb major állt a határban. Az 1944 előtt épített 1253 lakás többsége a majorokban volt. A földosztást követően ez a rend felbomlott, a majorok egy részét szétbontották, a drótkerítést felszedték, s mint szerte az Alföldön itt is nagyarányú tanyaépítés indult meg (mintegy 500 tanyát építettek fel a kiosztott

új kisbirtokokon). Ezzel a régi települési rend helyére részben egy új lépett, amely azonban 1–2 évtized alatt ismét eltűnt, s ma Mezőhegyes határában már csak 8 tanyát találunk.

A majorok egy része azonban továbbra is fennmaradt. A 70-es évek közepén még 25 majorban 865 lakás volt. Ekkor a városrendezők 11 major – akkor 711 lakással – fennmaradását határozták meg. A jelenleg meglévő majorok száma 17, valamint a Kendergyár, ahol 68 lakásban 147 fő él. Ma a külterületen található lakások száma 934. Az 1974-es lakásszámhoz viszonyított növekedés azért következett be, mert közben Ómezőhegyest (18-as major) külterületté nyilvánították, ahol 1990-ben a külterületi lakosság 27,7%-a élt, s a lakások (228 db) 24,1%-a található.

A népességszám (554 fő) és a lakásszám tekintetében is a legnagyobb külterületi egység Ómezőhegyes, egyben a település legrégebbi része, hiszen az alapítás után az első építkezések itt, a központi gazdasági udvarban, a „kishodályban” történtek. Ma is több műemlék, ill. műemlék jellegű épület őrzi az első évek emlékét. A lakóépületek a gazdasági épületeket (lóistállók) csaknem körkörösén fogják körbe. A települési rendjük halmazos, zsákutcás, az újabb és újabb beépítések (nyári konyhák, ólak stb.) következtében az idegennek az eligazodás komoly feladatot jelent. Ez az egész terület eredetileg a város ősi belterületének a részét képezte, amelynek külterületé nyilvánítását nem lehet elfogadni, különösen akkor nem, ha annak az indoka az, hogy a belterületen magasabb szintű ellátást kell biztosítani, amit itt nem vagy csak igen nagy ráfordítással lehetne elérni.

A lakások 75,9%-a (170 db) vállalati bérlakás, csupán 21,4%-uk személyi tulajdonú (4 lakatlan). A lakások 62,1%-ában legalább az udvarba be van vezetve a víz, hálózati gázvezetékekkel 14 lakás ellátott, PB gázt a lakások 67,9%-ában használnak. A főbérleti, tulajdonosok 50,9%-a nyugdíjas, a dolgozó főbérleti 81,1%-a fizikai foglalkozású. Az aktív keresők 33,3%-a a mezőgazdaságban, 21,6%-a az iparban és az építőiparban dolgozik, a szellemi dolgozók száma 14. A 14 évesnél fiatalabbak aránya 16,4%, viszont a 60 évesnél idősebbeké 26,0%. Összességében a város lakosságának 7,3%-át (a lakásoknak 7,7%-át) adó városrészi népességi és lakásstruktúrája is kedvezőtlen, állítható, hogy még a külterületi átlagnál is rosszabb. Miután az itt lakó aktív dolgozóknak 78,3%-a a mezőgazdasági kombinát alkalmazottja, a lakások többsége a nagyüzem tulajdona, ezért ezen városrész problémáinak a megoldását az önkormányzatnak és a kombinátoknak közösen kellene megoldania.

Lélekszámban (222 fő) a 18-as majort a belsőperegpusztai 57-es major követi, ahol 77 lakás található. Az 5 db 5–10 lakásos cselédház mellett 8 db 2 lakásos, 1 db egy, 1 db 3 és 1 db 4 lakásos lakóépület van, amelyek térben elkülönülnek a szarvasmarha teleptől. Az itt lakók 71,2%-a munkaképes korú (15–59 éves), 70,1%-uk aktív kereső. A 77 lakásból 55 db 1900 előtti, 15 db 1900 és 1919 között és 3 db 1945–1959 között épült. 76 lakásban van vezetékes víz, palackos gázt 63-ban használnak. Valamennyi lakás a kombinát tulajdona, s a 112 dolgozóból 100 a mezőgazdasági nagyüzemben dolgozik. A kedvező adottságok ezen major életképességét igazolják.

Lakosságszám alapján (186 fővel) Komlósfecskekézsuszta (6-os major) következik a sorban. A 73 lakás mindegyike 1944 előtti, 43 pedig még 1900 előtti épült, 64,4%-uk 1 szobás, vezetékes ivóvízzel 47,9%-uk el van látva, többségében PB gázt használnak, valamennyi lakás a kombinát tulajdona. A népesség korösszetétele itt is kedvező, bár az aktív dolgozók aránya (42,5%) alacsony. A 79 aktív dolgozóból 71 a kombinátban dolgozik, a 71 fizikai dolgozó 54,3%-a mezőgazdasági, 25,4%-a ipari és építőipari kereső. A major fennmaradása indokolt, de az infrastrukturális ellátást javítani kell.

Bár lélekszámban Újmezőhegyes következik (1844 fő), de e terület magában foglalja a 17-es majort 10 lakással, a 28-as majort 59 lakással és a gyümölcsöst. Ezen lakásokból 20 db 1945 után (8 db 1970–1979 közötti) épült, 74,4% vízzel ellátott, a többség PB gázt használ, 93,6%-a állami tulajdon, vállalati bér-, ill. szolgálati lakás. A lakóknak csupán 38,0%-a aktív dolgozó, magas a nyugdíjasok és az eltartottak aránya. A kommunális ellátottság kedvezőnek, a népesség demográfiai struktúrája kedvezőtlennek mondható.

168 fős lakosságával az ötödik helyen Kamaráspuszta áll, amely a 20-as (3 lakás), a 22-es (5 lakás) és a 21-es (78 lakás) majorokat foglalja magában. A lakások közül valamennyi 1944 előtti épült, 76,7%-uk pedig 1900 előtti, ebből következően a többségük egyszobás. A lakosság 84,9%-a a kombinát tulajdonában, vízzel, gázzal való ellátottságuk alacsony szintű. A gyermekek aránya (9,5%) igen alacsony, az aktív dolgozók a népesség valamivel több mint a felét (50,6%) alkotják. A lakások a 21-es majorban három oldalról körbezárják a gazdasági épületek egy részét, míg a másik részük elkülönülten épült fel. A telep fenntartását gazdasági érdekek indokolják, de az infrastrukturális ellátást javítani kell. Magas az üres lakások aránya (15,1%), azonban egy nemzedéki „váltógazdálkodás” figyelhető meg, amit jelez az, hogy a 40 évnél fiatalabb bérleti aránya 12,7%.

Az 1945-ös földosztáskor a legnagyobb arányú tanyaéptés (190 tanya) Külsőperegpusztán zajlott le. Ezek megszűnése után a lakók a 46–47-es majorokba települtek be, létrehozva ezeken a helyeken két szabályos

sakktábla alaprajzú telepet. A 47-es majorban 94 lakásban 162 fő él. Igen alacsony (13,0%) gyermekarány és kiugróan magas (35,2%) idős arány jellemzi az itt élőket. A népességnek csupán 27,8%-a kereső, közülük csak egy fő a szellemi és 44 a fizikai dolgozó. Az itteni lakosok 59,3%-ának nyolc osztálynál alacsonyabb az iskolai végzettsége.

A lakások közül egy épült 1900 előtt, 92 db 1945 és 1959 között, 1 db pedig 1960 után. Ennek ellenére 79 egyszobás (84,0%) és csupán 4-ben van vízvezeték. 89 a saját tulajdonú lakóház, közülük 39 van 60 évesnél idősebb lakó tulajdonában és 8 olyan van, amelynek 40 évnél fiatalabb a tulajdonosa. Mindezek után kijelenthető, hogy ez a telep hosszú távon életképtelen, fenntartását gazdasági okok sem indokolják.

Külsőperepuszta része a 46-os major, ahol egy lakásra csak 1,2 lakos jut. Alacsony az idősök (13,8%) és magas a gyermekek (24,1%) aránya. A 25 lakásból 24 épült 1945 után (1 db 1900 előtt), közülük 24 egyszobás, sem víz, sem gázvezeték nincs bennük, valamennyi személyi tulajdonú. A 29 lakosból 12 (41,4%) fő dolgozik, 3 fő nyugdíjas, az itt élők közül 52,1% a munkaképes korú. A fenti jellemzők alapján tehát azt mondhatjuk, hogy a település életképes, azonban a 25 lakásból 15 lakatlan, ami önmagában is jelzi a telep fokozatos elnéptelenedését.

Külsőfecskepuzsita (81-es major) az utolsó olyan külterületi telephely, ahol 100 főnél (124) többen élnek. Ezen a területen is 1945 után jelentős számú (82 db) tanya épült, amelynek lakói az 50-es évek folyamán egy sakktábla alaprajzú külterületi központba települtek be. Az itt lévő 60 lakásból a század elején épült 1 db, a többi az 50-es években. A megépült lakások nem egészen fele (48,3%) egyszobás, 5%-a háromszobás. Közülük 59 saját tulajdonú, 1 tanácsi bérlakás. A lakosságból 29,8% a 60 éves és annál idősebbek aránya, a tulajdonosok 50%-a is ehhez a korosztályhoz tartozik. A lakások alapvető infrastruktúrával való ellátottsága rossz. Az üresen álló lakások aránya alacsony, a fiatalabb nemzedék ide irányuló megtelepedése nem számottevő, ezért a telep a *gazdálkodási igények mértékéig* maradhat fenn a jövőben.

Az alacsony lélek- és magas lakásszámú majorok (52, 73, 39, 23) közül a *Fűperepusztai* (23-as) major és az *Árokpusztai* (39-es) major a múlt században épült ki, a *Külsőkamarási* (73-as) (régii majorhoz az 1950-es években egy új, a tanyák megszűnésével benépesült majorrész (*Újtelep*) épült, s végül a *Belsőperegi tanyák* (52-es major) szintén a tanyák megszűnésével jöttek létre, sakktábla alaprajzú települési rendben. A népesség konstruktorájában elkülönül közülük a 39-es major, ahol a gyermekek aránya igen magas (32,1%), az időseké pedig alacsony (5,4%). A mezőgazdasági kombinát tulajdonában lévő 1 szobás cselédlakásokat 2 szobássá alakították, a bérlők közül csupán 1 fő 60 éven felüli. Az üresen álló lakás kevés, a lakások 50%-a van ellátva vízvezetékkel. Összességében a tanya *kedvező adottságokkal rendelkezik, amelynek a fennmaradásával hosszú távon is számolni kell.*

A további három major demográfiai összetétele kedvezőtlen, hiszen pl. az 52-es major lakóinak 45,2%-a 60 éven felüli. Rosszak az infrastrukturális adottságok is. A bérlők, ill. tulajdonosok jelentős hányada 60 éven felüli. Az aktív dolgozók aránya igen alacsony (35,0%, 36,6% és 24,7%). Fennmaradásuk csak ott várható, ahol gazdasági kényszer hat, de csak olyan mértékig, amilyen mértékben ezt a készletét megköveteli.

Végül az 1892 óta működő *Kendergyár* köré települt külterületi telep képvisel egy speciális egységet. Az itteni 147 lakos 68 lakásban él, amelyekből 39 db 1900 és 1944 között, 28 db 1945–1989 között, s végül 1 db 1970 óta épült. A népesség 57,1%-a 15–60 év közötti, 28,6%-a 14 éven aluli és 14,3%-a 60 éves és idősebb, közülük 40,1% az aktív dolgozó, 19,7% a nyugdíjas. A fizikai dolgozók 39,0%-a az iparban talál munkát, 50,8%-uk anyagmozgatással foglalkozik és egyéb fizikai foglalkozású, 13,6% szellemi foglalkozású.

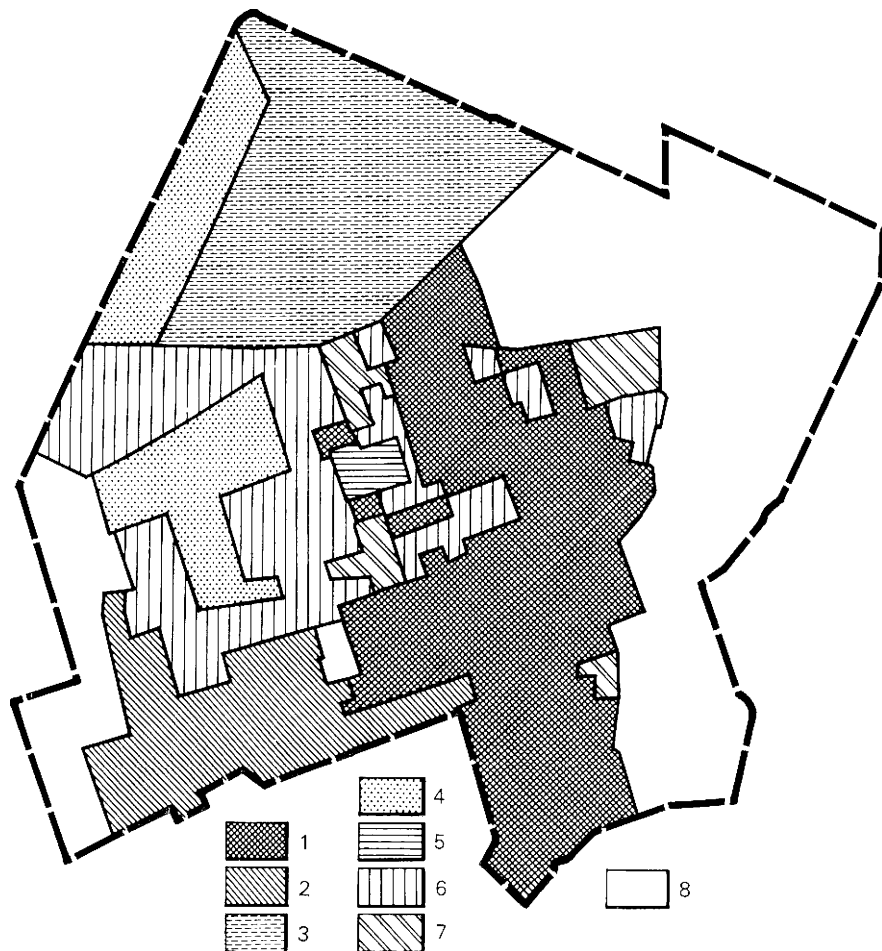
A lakások 98,5%-a vállalati bérlakás, a bérlőknek csupán ötöde (20,6%) a 60 éves és idősebb. A lakások 41,2%-a hálózati vízzel ellátott, csaknem fele (47,1%) két és több szobás. Összességében tehát az itt élő népesség demográfiai szerkezete és a lakásviszonyok is kedvezőnek ítéltethők, de a telep jövője mindenképpen a kendergyár jövőjétől függ.

Összességében megállapítható, hogy a külterületi települési egységek különböző időpontokban, változatos települési formában jöttek létre, amelyek ma is a gazdálkodás igényeinek alárendelten élnek életüket. Bár az infrastrukturális ellátásban lényeges fejlődés történt, de az messze elmarad a napjainkban elvárhatótól. Miután a lakások túlnyomó többsége üzemi tulajdont képez, ezért a feladatot elsősorban a tulajdonosoknak kell megoldaniuk.

A belterület térbeli struktúrája

Ma Mezőhegyes 15 549 ha-os területéből a belterület 367 ha-t (2,4%) foglal el. A lakóházak száma 1965, amelyeknek mintegy ötöde (22,5%) épült 1944 előtt, mégpedig úgy, hogy az egésznek 12,6%-a 1900-ig s ez az akkori mezőhegyesi teljes

lakásállomány (596 db) 41,6%-át tette ki. A város belterületi népességszámának és lakásállományának gyarapodása párhuzamosan haladt. 1900 és 1944 között a lakások számának növekedéséből (382) mintegy 50% esett a belterületre (15. ábra).

15. ábra. A beépítés fejlődése Mezőhegyesen. – 1 = az alapítástól folyamatosan beépülő; 2 = 1890–1945 között; 3 = 1950-ig; 4 = 1959-ig; 5 = 1969-ig; 6 = 1974-ig; 7 = 1975 után beépült terület; 8 = egyéb terület

Built-up areas in Mezőhegyes. – 1 = construction since the foundation of the settlement; built-up: 2 = between 1890 and 1945; 3 = till 1950; 4 = till 1959; 5 = till 1969; 6 = till 1974; 7 = since 1975; 8 = other area

A belterület fejlődésében *három szakaszt* különíthetünk el. Az első az alapítástól a 19. sz. végéig, az iparosítás kezdetéig jelölhető ki, ezt megelőzően (1872) vált önálló községgé Mezőhegyes. A második szakasz 1944-ig tartott. Ezen időszak elején, a századfordulón, megépült a cukorgyár, az ehhez tartozó lakótelep, a külterületen a szeszőzdék és a kendergyár. A harmadik időszakot 1945-től számíthatjuk, amely szakaszon belül a földreformot követő évek nagy ugrását (316 lakás épült), valamint az 1970–1985 közötti jelentős növekedést különíthetjük el. Az első és második korszakban a belterület alaprajzi struktúrája nem változott meg, míg a harmadikban lényegesen módosult, amelyet jól szemléltet a beépítés fejlődését szemléltető *13. ábra*.

A településmorfológiai elemek közül most az utcákkal, a telkekkel, az épületekkel, mint a település belterületi térbeli struktúráját legmarkánsabban meghatározó tényezőkkel foglalkozunk, majd Mezőhegyes belterületi funkcionális övezeteinek elhatárolását végezzük el.

a) *Utca*k, telkek, házak

A települések alaprajzát az *utca*k futása, az általuk körbezárt *telektömbök*, a *rajtuk elhelyezkedő telkek* határozzák meg. Ezek kialakulásában pedig természetföldrajzi, gazdasági, néprajzi és építészeti tényezők játszanak szerepet. Mezőhegyes alaprajzi szerkezete *speciális helyet* foglal el a magyar településrendszeren belül, hiszen itt a természetföldrajzi tényezők mindenféle lehetőséget „megengedtek”, s az alapstruktúrát a ménesbirtok gazdálkodási-irányítási igényeit kiszolgáló mérnöki tervezés határozta meg.

Itt szükséges megjegyezni, hogy Mezőhegyes esetében a külterület és zárt település fogalmak használata, különösen az első időszakban nem pontos, hiszen a külterület települési egységei is egy-egy zárt települést alkottak, s azok még ma is. Ezért a zárt település helyett a „belterület”, vagy „belterületi zárt település” kifejezések a jobb meghatározások.

A mai belterületi zárt települést alaprajzi szempontból túlnyomóan sakktábla alaprajzúnak ítéelhetjük. A történelmi belterülethez azonban hozzátartozik a mai 18-as major, Ómezőhegyes is, amely zsákutcás halmazos alaprajzú. A *történelmi belterület* mégis el kell különítenünk a város többi részétől, hiszen jellegében egészen más formaegyüttes áll előttünk. Ezen városrész két ősi magból tevődik össze: az egyik *Ómezőhegyes*, a másik a tőle É-ra mintegy 1–1,5 km-re 1789-től felépülő *központ* vagy „*nagy-hodály*”.

Az új reprezentatív központot a 17-es majorból induló hármass barokk sugárút tengelyébe szervezték. A központ görögkereszt alakban komponált öt négyzetudvarból állt. A sugárút felé Ny-i udvar, díszkert volt. A kereszt É–D-i szárán a három udvar alkot egységet, középen a parancsnoki épülettel, É-on és D-en egy-egy 90 m hosszú reprezentatív kaszárnyával. A kereszt K-i udvara négy L-alakú csikóállásból állt össze (TÓTH I. 1986). A 18–19. sz. folyamán *e két központi mag között* épültek fel azok az épületek (kórház, tiszt lakok, magtárak stb.), amelyek a *beépítés további menetére*, struktúrájára *meghatározó jelentőséggel* rendelkeztek, s amelyek ma vagy műemlékek vagy műemlék jellegű épületek.

Ezen épületek egy része közvetlenül a lótenyésztés céljából épült, másik részük az azt kiszolgáló gazdasági épület volt, végül az irányítást és az ellátást végző katonák részére épült katonai létesítmények voltak. Utóbbiak – a fogadókkal, óvodával stb. együtt – az É–D-i sugárút (ma Kozma F. út) mentén, míg a gazdasági épületek főként

a K-i oldalon (ma Kossuth L. út) rendszertelen össze-visszaságban épültek meg. Ezek az elkülönülten álló, tömbös beépítésű, rendszerint kétszintes épületek határozták meg a későbbi beépítések struktúráját, az utcák kijelölésének lehetőségét, amelyben azonban a *zöld, erdős területek* által szabott keretek is szerepet játszottak. A későbbi beépítések is kellő nagyságú zöld területeket hagytak meg a város ezen részében. Így itt ma a tömbös beépítés a zöld területek, a sakktábla alaprajz, valamint a szalagtelkes beépítés egyaránt jelen van.

Ezen eredetileg elsődlegesen egy speciális gazdasági tevékenységet szolgáló városrészben a lakóhely funkció csak utólag épült be. Ennek egyik városképileg és építészeti, de funkcionálisan is megalapozatlan vadhajtsága az 1970–80-as években idetelepített három (Molnár C. Pál, Zala György és Gluzek) lakótelep, amely külső megjelenésében sem különbözik a szokásos városi lakótelepektől, legfeljebb méreteikben kisebbek. Így a városnak ez a része egy több elemből álló, utólagosan összeépített, laza beépítésű területe, amelyben továbbra is egyedi funkció a *lótényésztés*.

Alaprajzilag külön egységet alkot, bár funkcionálisan a lakóövezethez tartozik, a *cukorgyári lakótelep*, amelynek egy része a századfordulón, míg a másik része az utóbbi évtizedekben épült fel a Munkácsy–Csokonai–Hild János utcák mentén. A téglalap, ill. az egyenlőtlen szárú trapéz alakú telektömbökön a lakó és egyéb épületek egy része többszintes, s egy-egy telken több áll belőlük (3 db), mintegy tömbösen beépítve a nagy telkeket, míg a Hild utca D-i oldalán sorházak találhatók.

A belterület túlnyomó része 1944 után épült be sakktábla alaprajzú teleklábas beépítéssel. A lakások 77,5%-a 1944 és 1990 között épült fel, amelyek között többszintes épületek csaknem kizárólag a lakótelepeken épültek. Több helyen találunk (Posta u. stb.) közöttük ikerházas beépítést, a jelentős többség azonban kertes-családi házas beépítésű. A telkek méretét, valamint azok beépítésének módját általában a településrendezési tervek határozták meg; az épített lakások formáját meg a divat. Az 1949 előtt beépített területeken a telkek beépítésének (egy-két-három és négyoldalas, egy-két-három és négyélű) minden formája megtalálható (MENDÖL T. 1966), míg az azóta beépített telkeken a beépítés leggyakoribb módja az egyélű, ill. az egyoldalas beépítés. Bár szerte a belterületen számos kétélű beépítésű telket is találunk. A tetőszerkezetre a sátor- és nyeregterő egyaránt jellemző.

A belterület beépítésének jellegzetessége, hogy nem csak istállók, lovarda, lóversenypályák, hanem iparforgalmi létesítmények is találhatóak itt. D-ről és Ny-ről a MÁV telep, ill. a cukorgyár alkotja a belterület határát. K-en a lakóegységek között több kisebb ipari üzem (Vasipari KTSZ, Hód-Modell stb.) kerül el, ill. mások (TÜZÉP, Húszüzem stb.) a Battonyai út mellett, de a lakóövezeten kívül találhatóak. A lakóövezetben elhelyezkedők kitelepítése mindenképpen indokolt.

A település *vertikális tagoltsága* a hasonló nagyságú alföldi településekhez viszonyítva mindenképpen *számtottevőnek mondható*. A kétszintes épületek túlnyomó többsége a 18–19. sz.-ban épült, a 2 és 4 emeletes épületek pedig a lakótelepeket alkotják. A *horizontális zártság* mértékét a telkek nagysága, s azok beépítési módja határozza meg. A zárt házsorok létrejötte azonban különbözik a más településeken lévőtől, mert azok egyszerre sorházakként és bérlakásokként épültek fel vagy eredetileg más volt a funkciójuk (pl. Kiskaszárnya). A földszintes beépítésű területeken a legnagyobb mértékű horizontális zártságot az ikerházas (Posta u.) beépítésnél tapasztalhatjuk.

Külön meg kell említeni azokat a napjainkban épülő (II. József körút–Deák F. u.) tetőteres lakóházakat, amelyek formájukban illeszkednek a mezőhegyesi építészeti hagyományokhoz, s kellemes, üde színfoltjai a modern lakóházépítésnek.

b) Funkcionális övezetek

Az eddigi vizsgálatainkban arra kerestük a választ, hogy a települést alkotó különböző elemek a belterületi zárt településen belül, valamint a külterületen hogyan oszlanak meg, milyen mennyiségben vannak jelen, s az egyes elkülöníthető területeken belül ezeket a mennyiségeket milyen tulajdonságok jellemzik. Ebben a fejezetben pedig arra teszünk kísérletet, hogy ezen tulajdonságok alapján megállapítsuk azt, hogy *milyen nagyobb övezetekre* oszlik a belterületi zárt település, s azokat milyen tulajdonságok jellemzik (16. ábra).

A részletes vizsgálatok azt mutatják, hogy kellő határozottsággal elkülöníthető egy *funkcionális városi mag*, amelynek határai a II. József körút–Kozma F. u.–István király u.–Kórház u.–Béke tér–Posta u.–Petőfi sétány–Kozma F. u.–Csekonics tér–Kossuth Lajos utca. E központi magot több, egymástól elkülönülő egységre tagolhatjuk, úgymint: 1. a lótenyésztés reprezentatív központja, 2. a többszintes tömbös beépítésű lakófunkciókat ellátó lakótelepi egységek, 3. a különböző intézmények és központi funkciókat ellátó létesítmények területe és 4. a családi házas beépítésű lakófunkciókat ellátó területek.

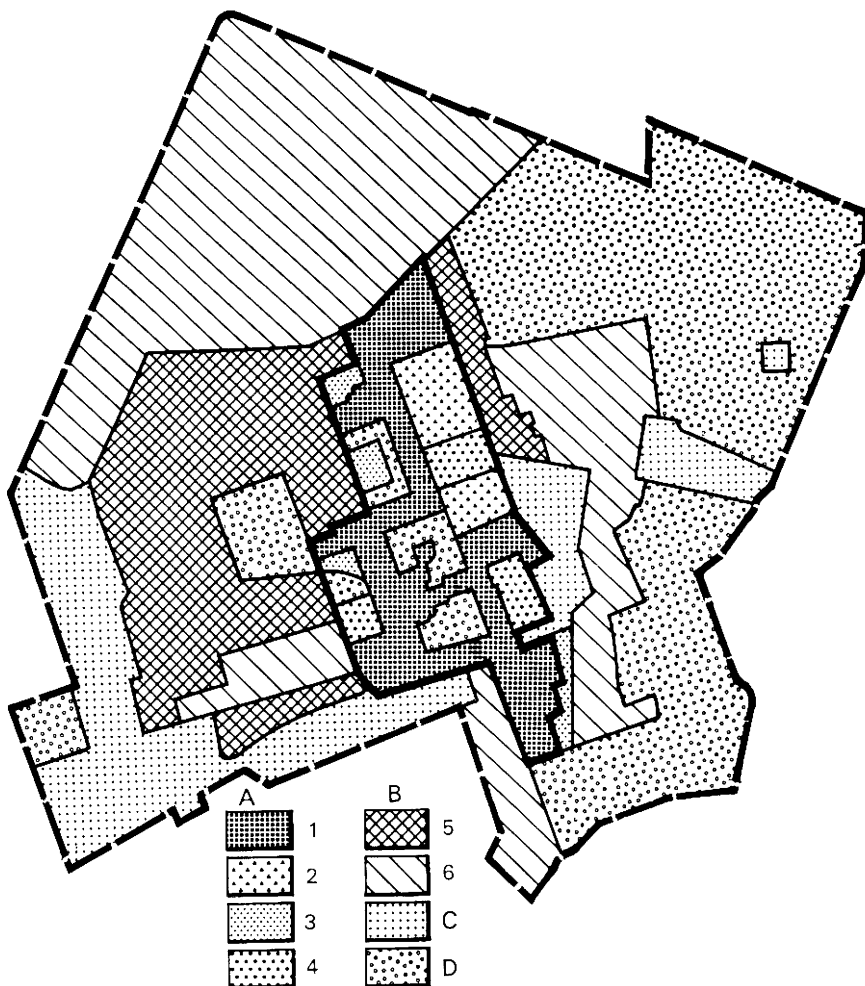
Ebben az övezetben (16. ábra) található csaknem valamennyi igazgatási funkciót ellátó intézmény (kombinát központ, városháza stb.), az oktatási–kulturális–egészségügyi intézmények döntő többsége. A kevés számú szakosított üzlet és a szállodák is itt helyezkednek el. Ide irányul a napi forgalom jelentős hányada, de itt helyezkednek el legnagyobb számban a műemlék vagy műemlék jellegű épületek is, ezért az idegenforgalomnak is fontos csomópontja a városnak ez a területe.

Alacsony népsűrűség és a szellemi foglalkozásúak domináns jellege jellemző a városrészeire. A többszintes épületek túlnyomó része és két templom található itt. Külső képében is városias arculatot mutat. A városrész a park és a sok zöld terület következtében mégsem zsúfolt. Nem alakult azonban ki a kisvárosokra jellemző kisvárosi üzletnegyed formaegyüttese.

A *lakóövezet* két egymástól elkülönülő területre bontható. A városközpontot elsősorban Ny-ról övezi egy nagyobb kiterjedésű *belső lakóöv*. Az itt élő népességet általában a fiatalos korösszetétel, a szellemi dolgozók aránya valamivel magasabb a fizikai dolgozókénál, a népsűrűségi értékek helyenként igen magasak, de általában meghaladják a belterületi átlagos értékeket. Közintézmények elszórtan, kisebb számban találhatóak ebben az övezetben.

A *külső lakóöv* É-on és K-en nagy összefüggő területet foglal magában. Legmarkánsabb jellemzője a fizikai dolgozók túlsúlya, a viszonylag alacsony népsűrűség, s az idős korúak magas aránya. Az É-i oldalon egyöntetűen *teleklábas sakktabla alaprajz* a jellemző, kizárólag *földszintes kertes családi házas* beépítéssel. A K-i oldalon a *halmazos, a szalagtelkes és a sakktabla alaprajz* egyaránt megtalálható, amelynek formálásában a 18–19. sz.-ból való építmények is szerepet játszottak.

A hasonló nagyságú alföldi városokhoz viszonyítva jelentős területet foglal el a belterületből az *ipari öv*. A D-i és a Ny-i oldalon a MÁV pályaudvar, majd a cukorgyár területe következik. Kedvező fekvésűnek ítélnél az elhelyezkedésük,

16. ábra. Mezőhegyes funkcionális övei. – A = városmag: 1 = intézményi terület; 2 = a lótenyésztés reprezentatív központja; 3 = lakófunkciójú terület; 4 = többszintes, tömbös beépítésű lakótelep; B = lakóövezet: 5 = belső lakóöv; 6 = külső lakóöv; C = ipari öv; D = zöldövezet

Functional belts in Mezőhegyes. — A = core: 1 = central institutions area; 2 = representative display of horse breeding; 3 = area with residential function; 4 = multi-storeyed blocks of housing estates; B = residential belt: 5 = inner belt; 6 = outer belt; C = industrial park; D = green space

hiszen az uralkodó szélirány nem a város felé szállítja a különböző szag- és szennyező anyagokat. Kedvezőtlenebb a K-i oldalon a lakóövezetbe beékelődő ipari terület elhelyezkedése, amelynek – a szolgáltató tevékenységek kivételével – az innen való kitelepítése indokolt lenne (pl. a tartalék ipari területre).

Külön meg kell említeni a város belterületén található jelentős *zöld területeket*, amelyek a sportpályákat, a strandot, a parkokat éppen úgy magukban foglalják, mint a városközpontig behúzódó kerteket és a K-i oldalon a belterületet lezáró részeket (Béka-tó, Parkerdő, tartalék ipari- és lakóterület). E területek épségének megőrzése éppen olyan fontos, mint gondozásuk és a városfejlesztési tervekben meghatározott (kemping, termálfürdő stb.) célok megvalósítása, hiszen ezzel a város funkcióinak a száma gyarapodna, s jól szolgálná az idegenforgalom érdekeit is.

Összegzés

Mezőhegyes települési struktúrája olyan speciális jegyekkel rendelkezik, amelyben jelen van:

- a) a külterület sajátos települési rendje,
- b) a műemlékekkel büszkélkedhető, speciálisan kiépült városközpont,
- c) a jelentős zöld területeket magában foglaló belterület,
- d) a városközpontba települt egyedi (lótenyésztési) funkció,
- e) a hasonló nagyságú városokat megelőzően nagy kiterjedésű iparforgalmi öv.

Hangsúlyoznunk kell viszont, hogy nem alakultak ki a kereskedelem és a szolgáltatások megfelelő központjai, nem csak számuk kevés, hanem területi elhelyezkedésük is szétszórt. A város tulajdonviszonyaiban az a különleges helyzet áll fenn, hogy az önkormányzat mellett tényleges tulajdonos a Mezőhegyesi Mezőgazdasági Kombinát (pl. az összes lakás 33,3%-a nagyvállalat tulajdonában lévő bér- vagy szolgálati lakás), amely így a település fejlődését jelentősen meghatározza. E két „helyi nagyhatalom” együttműködése hozhat csak kielégítő eredményt a városfejlesztésben.

IRODALOM

- BECSEI J. 1983. Békéscsaba, Békés, Gyula és tanyavilágának településmorfológiája. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 208. p.
- BECSEI J. 1990. Konceptióvázlat a mezőhegyesi kutatási programhoz. – Kézirat.
- BELUSZKY P. 1966. Az alföldi városias jellegű települések központi szerepköre. – Földr. Ért. 15. 3. pp. 329–345.
- BELUSZKY P. 1973. Adalékok a magyar településhierarchia változásaihoz 1900–1970. – Földr. Ért. 22. 1. pp. 121–142.
- BIBÓ I.–MATTYASOVSKY J. é.n. Magyarország városhálózatának kiépítése. – Bp.
- BOZSIK N. 1985. Mezőhegyes lótenyésztésének története 1785-től 1985-ig. – Mezőhegyes, 83 p.
- ERDÉSZ Á. 1986. A mezőhegyesi ménesbirtok gazdálkodása a két világháború között. – Közlemények Békés megye és környéke történetéből I. (Szerk.: ERDMANN GY.) Kiadja a Békés megyei Levéltár a Mezőhegyesi Mezőgazdasági Kombinát támogatásával, Kecskemét, 245 p.
- Előterjesztés a helyi önkormányzatok gazdálkodási szabályozási rendszeréről, annak 1992. évi továbbfejlesztési irányairól. – PM 1991. május
- FÉJA G. 1980. Viharsarok. – Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 346 p.

- FEKETE A.–RÓZSA ZS. 1988. „Ez a falu város” (Adalékok az utóbbi évek várossá nyilvánítási folyamatához). – Szociológia 2., pp. 17–39.
- GAZDAG L. A Száraz-ér vízrendszere. – Földr. Ért. 13. pp. 367–374.
- Helyzetkép a helyi önkormányzat örökségéről, Mezőhegyes város fontosabb adatai. – Összeáll.: VÉGH Z.) KSH Békés megyei Igazgatósága, 1990.
- IVÁN M. 1988. Mezőhegyes településtörténete régi településszerkezete és építészeti értékei. – DÉLTERV, Tsz: 88–1672, Kézirat, 72 p.
- IVÁNYI A. 1963. Az 1945-ös földosztás Mezőhegyesen. – Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Szeged, pp. 1–17.
- JAKUSZ L. 1984. A természeti környezet átformálásának folyamata az Alföldön. – In: Az Alföld gazdaságföldrajzi kutatásának eredményei és további feladatai. I. pp. 18–36.
- MADAY P. 1960. Békés megye története. – Békéscsaba, 512 p.
- MAROSI S.–SZILÁRD J. (szerk.) 1969. Magyarország tájféldrajza 2. A tiszai Alföld. – Akadémiai Kiadó, Bp. 381 p.
- MAROSI S.–SOMOGYI S. 1991. Magyarország kistájainak katasztere I. – MTA FKI, Bp. 480 p.
- MENDŐL T. 1963. Általános településföldrajz. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 567 p.
- Mezőhegyes város Önkormányzata 5/1991. sz. rendelet-tervezete Mezőhegyes város 1990. évi költségének végrehajtásáról. – Mezőhegyes
- Mezőhegyes város Önkormányzata 2/1991. sz. rendelete az 1991. évi költségvetésről és vitelének szabályairól. – Mezőhegyes
- NEUMANN L. 1990. A kicsi sem mindig szép? – Gazdasági Fórum, 4.
- PALUGYAI I. 1855. Békés–Csanád, Csongrád és Hont vármegyék leírása. – 828 p.
- PÉCSI M. (főszerk.) 1989. Magyarország Nemzeti Atlasza. – Kartográfia, Budapest
- RADÓ S. (főszerk.) 1974. Magyarország tervezési-gazdasági körzetei IV. A Dél-Alföld Atlasza. – Bpest
- RÉTVÁRI L. 1984. Az Alföld természeti erőforrásainak sajátosságai, hasznosításának perspektívái. – In: Az Alföld gazdaságföldrajzi kutatásai eredményei és további feladatai II. „Természeti környezet” Békéscsaba, pp. 7–16.
- SOMOGYI S. 1967. Az ármentesítések és folyamszabályozások földrajzi hatásai hazánkban. – Földr. Közl. 25. pp. 145–157.
- SZŰCS L. 1960. Adatok a Déltiszántúli-lőszhát talajföldrajzához. – Földr. Közl. 18. pp. 66–76.
- TÓTH I. 1986. Mezőhegyes kétszáz éve. – Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 156 p.
- TÓTH J. 1977. Az urbanizáció népességföldrajzi vonatkozásai a Dél-Alföldön. – Bp. 000 p.
- TOKOVICS J.–VITAY J. 1989. A 100 éves Mezőhegyesi Cukorgyár. – Interpress, Budapest, 159 p.
- VÉGH Z. 1991. Helyzetkép a helyi önkormányzat örökségéről (Mezőhegyes város fontosabb adatai 1989). KSH Békés megyei Igazgatósága Békéscsaba
- A Magyar Korona országában az 1881. év elején végrehajtott Népszámlálás II. K. Budapest 1882.
- A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész Bp. 1902. Második rész 1904.
- A Magyar Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Bp. I. rész 1912. II. rész 1913.
- A Magyar Korona országainak 1920. évi népszámlálása. Bp. I. rész 1923. II. rész 1925.
- KSH Az 1930. évi népszámlálás. Bp. I. rész 1932. II. rész 1934.
- KSH 1949. évi népszámlálás 9. Demográfiai eredmények Bp. 1950.
- KSH 1949. évi népszámlálás 8. A foglalkozási statisztika részletes eredményei. Bp. 1950.
- KSH 1960. évi népszámlálás 3.t. Békés megye személyi és családi adatai. Bp. 1962.
- KSH 1960. évi népszámlálás 8. A lakások és lakóépületek adatai
- KSH 1970. évi népszámlálás 8. Békés megye adatai Bp. 1972.
- KSH 1970. évi népszámlálás 8.a. Békés megye számlálókörzetei és külterületi adatai Bp. 1972.
- KSH 1981. évi népszámlálás 4. Békés megye adatai Bp. 1981.

KSH 1980. évi népszámlálás 4.a. Békés megye számlálókörzetei és külterületi adatai. Bp. 1981.
KSH Mezőhegyes város főbb népszámlálási adatai 1990. Békés megyei Igazgatóság, Békéscsaba 1991.
KSH 1990. évi népszámlálás. Előzetes adatok. Bp. 1991.

SETTLEMENT MORPHOLOGICAL FEATURES OF MEZŐHEGYES

by *J. Becsei*

S u m m a r y

Mezőhegyes is a small town with a unique historical past and settlement morphology in the South Tiszántúl (Trans-Tisza region). A stable stud was founded here in 1785 where settlement pattern was aimed to serve economic purposes and planned accordingly civil engineers. The most significant units used to be:

- a)* an administrative centre in the inner part of the village with military barracks and service institutions and with buildings for horse breeding;
- b)* 99 manors (of them 44 with abundant population) situated in the outer part with economic buildings separated from residential homes for the servants and soldiers.

The above configuration survived till 1945 but since then the manor pattern has overcome ongoing and profound transformation. Population in the outskirts has been decreasing and aging, here the number of manors has dropped while in the centre the population number and the housing stock have been on the increase. Presently, the important unit is the central part characterised by:

1. A functional core of the town with low population density and residents with non-manual occupations predominantly, further subdivided to the following subunits:

- a)* a representative centre to display horse breeding;
- b)* multi-storeyed housing estates comprising blocks of residential buildings;
- c)* institutions and facilities performing various functions;
- d)* family houses with residential function.

2. The residential belt is subdivided to inner and outer parts;

3. Industrial park occupies large areas;

4. There are green spaces of considerable extension.

No commercial and service centres typical of small towns, however, are encountered. There are only a few facilities of this kind spread throughout.

Translated by L. BASSA